

Édes Anyanyelvünk

2015. JÚNIUS

XXXVII. ÉVF. 3. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

„Nemzeti intézménnyé vált”
Emlékezés Lőrincze Lajosra

Balogh Judit:
Az alany–állítmányi viszony
iskolai tanításáról

Balázs Géza:
Jelentők és tartók

Büky László:
Csira és csíra

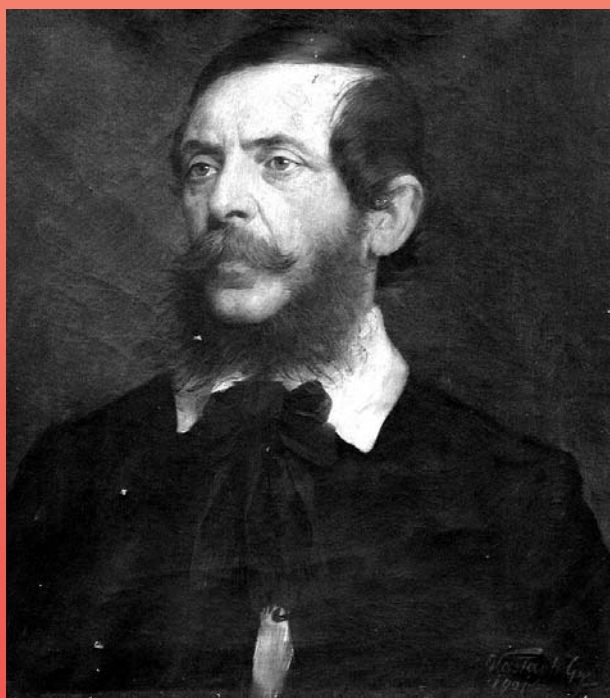
Minya Károly:
Színház és nyelv

Méltósággal vállalni
az anyanyelvet
Beszélgetés Péntek Jánossal

Kemény Gábor:
Fentebb *stíl* az Operában?

Szikszainé Nagy Irma:
Nyelvi játékok a homofóniával

És: új szavak, események,
kiadványok, nyelvi játékok,
keresztrejtvény

Id. Vastagh György:
Kossuth arcképe

É
A

Kedves Olvasóink!

2015-től az Édes Anyanyelvünk hírlapárusi terjesztése megszűnt. A lapot a postán lehet előfizetni. Az Anyanyelvapolók Szövetségének (ASZ) tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címükön megkapják a lap megjelenésének napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot.

Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett 11705008-20132015 számú bankszámlán. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év (tanuló, nyugdíjas). A belépési nyilatkozat letölthető a honlapunkról (www.anyanyelvapolo.hu). A beérkezett tagfelvételi kérelemről az elnökség 2 hónapon belül dönt, a tagság azonban csak a tagdíjfizetéssel együtt válik érvényessé, és csak addig tart, ameddig a tagdíjat fizetik.

A tagsággal, tagdíjfizetéssel, lapterjesztéssel mostantól Hujber Szabolcs szerkesztőségi titkárunk foglalkozik. Ugyancsak ő neki kell küldeni a lapba szánt írásokat. Elérhetőségei: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Cím: 1053 Bp. Károlyi u. 16. Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 15.00–16.00 (Petőfi Irodalmi Múzeum). A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Két szám között, folyamatosan az ASZ honlapján találunk friss tudnivalókat, írott és képes beszámolókat szövetségünk életéről: www.anyanyelvapolo.hu. Elektronikus formában itt olvashatók az ÉA korábbi számai is.

A Manyszi webboltja (<http://www.e-nyelv.hu/bolt/>) vállalta az ÉA terjesztését és a rendelkezésre álló korábbi számok kiküldését. Az egyes számok ára 250 Ft, ám a webbolt kénytelen felszámítani a postaköltséget is.

Az ASZ elnöksége és az ÉA szerkesztősége

Id. Vastagh György (Szeged, 1834. április 12. – Budapest, 1922. február 21.) magyar festő, Vastagh Géza festőművész és ifj. Vastagh György szobrás apja.

Szegeden született székely eredetű nyolcgyermekes családban. A szabadságharc alatt 15 évesen Kmety György és Perczel Mór alatt szolgált mint káplár. Rajzkészsége már gyermekkorában megmutatkozott, 1854-ben már a bécsi akadémián tanult. 1858-ban Kolozsvárra települt, ahol 1859-ben kapta meg első nagy megbízatását az Erdélyi Múzeum-Egylet részére. Kemény Simon halálát ábrázoló, öt képből álló képciklust rendeltek tőle. Elsősorban arcképfestéssel foglalkozott, de oltárképeket, életképeket és freskókat is festett.

Három ízben is lakott Bécsben, ahol több megrendelést kapott és kiállításon is részt vett, majd 1875-től Budapesten élt.

1883. február elején Kolozsváron megnyílt a város első gyűjteményes képképzőművészeti kiállítása, amelyen Feszty Árpád, Than Mór és idősebb Vastagh György mellett részt vettek az erdélyi fiatal festők is.

Váci utcai műteremlakásában együtt dolgozott fiával, ifj. Vastagh György szobrással. 1894-ben megválasztották az akkor alakult Nemzeti Szalon elnökévé. 1922-ben hunyt el, majdnem 88 éves korában. A Múcsarnokban ravatalozták fel, amelynek létrehozásában maga is aktívan részt vett.

TARTALOM

„Nemzeti intézménnyé vált”.	
Emlékezés Lőrincze Lajosra.	
Grétsy Lászlót kérdezi Balázs Géza	3
Balogh Judit: Kis magyar grammatika az iskolában – Az alany–állítmányi viszony újraértelmezéséről	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Jelentők és tartók . . .	5
Büky László: <i>Csira és csíra</i>	6
Bincze Diána: Spanyol–magyar hamis barátok . . .	6
Kemény Gábor: Az akcióhős izmos <i>torzója</i>	7
Kulcsár István: Gügyögünk, aranyoskáim?	7
Horváth László: <i>Magától értetődik</i>	8
Málnási Ferenc: Kányádi Sándor: Nyergestető . . .	9
Gréci-Zsoldos Enikő: <i>Ne pazéroljunk!</i>	10
Holczer József: <i>Duplán ráduplázni = hungáriai hungarikum!</i>	10
Minya Károly: Színház és nyelv. Bánya-szöveg, Székely-replika	11
Pölcz Ádám: A piros lámpánál meg kell állni. Etika, nyelvhasználat és ami mögötte van	12
Zsiros Katalin: „Királynének kellésék”	12
Méltósággal vállalni az anyanyelvet.	
Péntek Jánossal beszélget Balázs Géza	13
Kemény Gábor: Fentebb <i>stíl</i> az Operában?	14
Elek Lenke: <i>Vőlegénymegőrző, szexturkáló</i>	14
Szikszainé Nagy Irma: Nyelvi játékok a homofóniával	15
Varga Mónika: Az időviszonyítás egy sajátos esetéről a Történelmi Magánéleti Korpusz alapján: <i>tyúkmonysüttig</i>	16
Balázs Géza: Erős fegyverünk a nyelvi harcban. Egy erdélyi nyelvművelő: Murádin László	17
Büky László: Új könyv a Tihanyi alapítólevélről . . .	18
Olvasói levél és a szerző válasza	18
Hujber Szabolcs: www.manyszi.hu	19
Hírek – tudósítások	20–21
Pontozó	22
Szójátékos csattanó	23
Új szavak, kifejezések (85.)	23
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek.	
Összeállította: K. G.	24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVAPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvapolók Szövetsége

Felolós kiadó: Juhász Judit

Felolós szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu, Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com, Hujber Szabolcs (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Bencédy József (elnök), Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet, Hujber Szabolcs, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu, ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt íráskért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofigetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvapolók Szövetségének tagjai

a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvapolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alap, **NKA** Nemzeti Kulturális Alap

a Magyar Művészeti Akadémia,

a Consequit Csoport,

a Magyar Fejlesztési Bank segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

„Nemzeti intézménnyé vált” Emlékezés Lőrincze Lajosra Grétsy Lászlót kérdezi Balázs Géza

BG: – A ma 30 év alattiak aligha ismerik Lőrincze Lajos nevét, legfőljebb hírét halották. Hogyan határoznád meg röviden: ki volt Lőrincze Lajos?

GL: – Szomorúan tapasztalom, hogy a maiaknak keveset mond, sőt sokuknak semmit sem jelent Lőrincze Lajos neve. Pedig a második világháború utáni évtizedekben ő volt „a” nyelvész. Rejtvények meghatározásai között olvashattuk ezt:

„Ismert nyelvészünk”, s akkoriban kivétel nélkül mindenki tudta, hogy róla van szó. Más nyelvész nevét esetleg nem is ismerték, de Lőrinczéét igen. Hogy ki volt ő? Az a már eleve rokonszenvet keltező megjelenésű, barátságos, mindenkivel kedves nyelvész, nyelvtanár, de elsősorban nyelvművelő, aki a második világháború utáni nehéz időkben mint anyanyelvünk őre, a nyelv szépségeinek, értékeinek megmutatója egyszerre mindenkire tudott szólni, legfőképpen a rádió révén, s ezáltal alig néhány év alatt valóságos nemzeti intézménnyé vált. A rádióhallgatók hamar megismerték s megszerették Édes anyanyelvünk című ötperceit, amelyek ráadásul a leghallgatottabb időpontokban, szombaton, illetve vasárnap hangzottak el. Azt mondhatnám, népszerűsége szinte sorsszerű volt.

– Volt kedvenc dala, írója, költője, könyve, városa?

– Kedvenc daláról nem tudok, de azt sokszor megtapasztaltam, hogy a népdalokat gyakran és szívesen dudorássza. Olvasó ember volt. Éjjeliszekrényén mindig volt valamilyen könyv vagy folyóirat (na meg ceruza, hogy a neki nyelvi szempontból érdekes részeket vagy szavakat megjelölje). Leginkább a kortárs írókat és költőket kedvelte: Németh Lászlót, Illyés Gyulát, Áprily Lajost, s ismeretségbe is került velük. Szeretett verssorokat idézni, főleg Aranytól, de a kedvenc írója mégis Áprily volt, akivel több évtizeden át tartó személyes kapcsolatot is ápol: „Lajosbácsi”, s a már súlyos beteg költőt még a visegrádi szanatóriumban is meglátogatta. Áprily Lajossal való találkozásairól egyébként egy szép esszét is írt. Kedvenc városa a szülőfalujához, Szentgálhoz közeli Veszprém. Vagy két évtizede írtam is egy cikket a Nyelvőrnek „A nyelvművelés halhatatlanjainak városa: Veszprém” címmel, s talán mondanom sem kell, hogy a halhatatlanok egyike – Simonyi Zsigmond és Nagy J. Béla mellett – Lőrincze Lajos.

– Mi volt Lőrincze Lajos titka: hogy tudta szinte kultikussá, egy egész nemzet számára érdekessé és fontossá tenni a nyelvművelést?

– Vagy fél évszázaddal ezelőtt a neves kritikus, irodalmár Abody Béla is megpróbálta Lőrincze népszerűségének titkát megfejteni, s valahogy így válaszolt az ezt firtató kérdésre: hogy mi a titka, nem tudom; ha tudnám, utánoznám.

– Lőrincze Lajos leginkább a rádióban szerepelt. De sok előadást is tartott. Megismerték? Felismerték?

– Nem ismerték úgy fel, mint ahogy ma egy celebet viselt dolgaival együtt mindenki ismer, de sokan ismerték, s azok tapadtak is rá, mint a bogarak a légyfogóra. Egyébként pedig korántsem volt tőle idegen a televízió sem! 1964-től 1968-ig „Tessék kérdezni! A nyelvész válaszol” címmel egy nagyon is sikeres televíziós műsort is vezetett, amely egy szempontból unikumnak számított abban az időben. Ez volt az első valóban interaktív televíziós műsor, amelyben a nézőknek a műsor alatt telefonon fölített kérdéseire „élőben” válaszoltak a jelen levő nyelvészek. A kérdéseket a telefonügyeletesek vették fel, írták fel kis cédulákra, s úgy tízpercenként megjelent egy ifjú asszisztens, és tálcán nyújtotta át az addig beérkezett kérdéseket. Lőrinczének mindig volt két társa – elárú-

lom: az egyik többnyire én voltam –, s a kérdésekre felváltva válaszoltunk. Az asszisztens ifjú hölgy egyébként a gazdag tévés pályáját akkoriban kezdő Kudlik Júlia volt!

– Hogy is volt ez az Édes anyanyelvünk című rádióműsor? Mikor indult, hetente hányszor volt?

– Nyilván Te is tudod, hogy ilyen címmel először egy földrajztudós és csak másodsorban nyelvész, Halász Gyula tartott anyanyelvű előadásokat a rádióban még a harmincas években. A háború után – már Halász Gyula halála után – a zenetudós Kodály Zoltán biztatására kezdett Lőrincze Lajos is előadásokat tartani a Halász Gyulától „megörökölt” címmel. Eleinte, 1952 őszétől havonta tizenöt-húsz perceket, majd 1954-től csupán ötperceket, de hetenként, egészen haláláig. Négy évtizeden át! Az előadások java két vastos

kötetben könyv alakban is megjelent. Ennek a rádióműsornak az eredményeként lett Lőrincze Lajosból „a Lőrincze”. Nem csoda, hogy Békés István Legújabb magyar anekdotakincs című, 1966-ban megjelent munkájának „Édes anyanyelvünk” című fejezete kevés híján felerészben Lőrinczével kapcsolatos anekdotákat tartalmaz.

– Nyelvatlaszgyűjtés, intézeti osztályvezetés, igazgatóhelyetteség, rengeteg meghívás, utazás, előadás, rádióműsor – hogy fért bele az életébe?

– Nehezen fért bele, még azt figyelembe véve is, hogy az osztályához érkezett, többnyire valamilyen nyelvi kérdésre választ kívánó levelek tömegének jelentős részére mi, a munkatársai válaszoltunk: Ferenczy Géza, Kovalovszky Miklós, az alig néhány hónapja elhunyt Szűts László, és még sokan mások, magamat is közzéjük érte. De még így is annyi feladat hárult rá, hogy az osztály vezetésétől, amely nem kevés hivatali teendővel, részben főlősleges adminisztrációs tevékenységgel is járt, igyekezett megszabadulni. Ennek következménye, hogy már 1971-től én lettem az osztály vezetője, ő pedig tudományos tanácsadói „laza” funkcióban sokkal többet foglalkozhatott azzal, amit a legjobban szeretett: az igazi, embernevelő nyelvműveléssel.

– Mi volt a szerepe a magyar nyelv hete megindításában?

– Az ötlet nem tőle származik, hanem a TIT budapesti szervezete fáradhatatlan előadójától, Medgyes Bélánétól, aki a csillagászok, Kulin Györgyék kezdeményezésének, a csillagászati hétnek a mintájára javasolta ezt a rendezvénysort, de mint a TIT országos elnökségének tagja örömmel fogadta, s már az első alkalommal, 1967-ben maga is részt vett benne egy anyanyelvi ankét erejéig. Később is rendszeresen részese volt az eseményeknek, s az idővel népszerűvé vált rendezvénysorozat 20. évfordulóján, a magyar nyelv hete 1986. március 3-i megnyitói ünnepi előadásában Miskolcon ő adta az első összefoglaló értékelést erről a nagyon értékes, mozgalommá nemesedett rendezvényről.

– Grétsy tanár úr mit tanult Lőrincze Lajostól?

– Ezernyi dolgot említhetnék. Én az egyetemre azzal a szándékkal jelentkeztem, hogy író, költő leszek. Csakhogy már az első egyetemi évadban rá kellett döbennem, hogy nem írónak, hanem nyelvésznek kell lennem, mégpedig nyelvtörténésznek. Az egyetem elvégzése, kandidátusi dolgozatom megírása, megvédése után 1958-ban tudományos főmunkatársi beosztásban a Nyelvtudományi Intézetbe helyeztek, történetesen Lőrincze Lajos osztályára. Mellette egyre inkább úgy éreztem: akkor tudom a legjobban a közjót szolgálni, ha azokkal a nyelvi kérdésekkel foglalkozom, amelyek honfitársaimat, a társadalom tagjait a legjobban érdeklik, a leginkább foglalkoztatják, vagyis amelyekkel a legtöbbet tudok használni közvetlenül a társadalomnak, az engem körülvevő embereknek. Lőrinczének köszönhetem, hogy a nyelvtörténezből az anyanyelvünk múltját, változásait, mai állapotát, értékeit minél jobban megismerni és a megszerzett ismereteket másokkal is megosztani, anyanyelvünket megszerettetni kívánó nyelvművelő lett belőlem.

Kis magyar grammatika – az iskolában

Az alany–állítmányi viszony újraértelmezéséről

Egy szegedi tanár kolléga érdeklődik az alany–állítmányi viszony megítéléséről, s egyben a tanítási lehetőségekről. Mint levelében írja, az új gimnáziumi tankönyvek megjelenéséig egységesen hozzárendelő viszonyt tanították a predikatív szerkezetet, a most központilag előírt tankönyvek szerint azonban a legújabb kutatások alapján nem beszélünk hozzárendelő viszonyról, a predikatív szerkezet alárendelő.

Mi az igazság? Hogyan tanítsuk? Hibás-e egyáltalán bármelyik megközelítés? Van-e egységes álláspont a nyelvészek között?

A levélíró kérdéseire bizony nem könnyű válaszolni. Tény, hogy a szakirodalomban többféle megközelítés is létezik. Sokáig a hozzárendelő viszonyként való felfogás volt az egyeduralgoló az oktatásban, de mindig voltak a szakirodalomban olyan vélemények is, amelyek alárendelőként tartották számon az alany–állítmány viszonyt. Sőt, még az alárendelő felfogásban is kétféle elképzelés létezik, a többség mindig is az állítmány felsőbbrendűségét vallotta, de van olyan álláspont is,

amelyik az alanyt tartja felsőbbrendűnek az állítmányhoz képest.

Induljunk ki abból, hogy a tagolt mondatok állítmánya többnyire valamilyen állítást tartalmaz az alannal kapcsolatban: *A fák virágoznak*. Mit állítunk? *Virágoznak* – ez az állítmány. Mik virágoznak? *A fák* – ez az alany. Az állítás – mint példamondatunkban is – sokszor valamiféle folyamatot jelöl, jelen esetben történést. De cselekvést, létezést is kifejezhet, és gyakran igével jelenik meg. Az ige le is foglalódott az állítmányi szerepre, hiszen semmilyen más mondatrész nem lehet a mondatban, csakis állítmány. Sőt ez az egyetlen olyan szófaj, amely állítmányként pusztán magában, más mondatrész nélkül is képes teljes szerkezetű, tehát nem hiányos mondatot alkotni: *Jöttök? Táncoljunk! Hajnalodik*.

Amikor egy ige elhangzik egy beszédhelyzetben, a résztvevők számára fontos információ, hogy az a folyamat, amelyet az ige kifejez, kihez, mihez köthető, vagyis ki végzi az ige által jelölt cselekvést, kire, mire vonatkozik a történést, a létezés (továbbá, hogy mikor megy végbe, és milyen szándékkal hangzik el). Ez annyira lényeges szempont az igei jelentéssel, a folyamatjelöléssel kapcsolatban, hogy mindig kötelezően tartalmazza is az igealak az igei személyrag formájában (az idő pedig az időjellel, a mód a módjellel jelenik meg rajta). Az igei személyrag az igealany számát és személyét jelöli az igealakon: *A lányok énekelnek* (ha nem leválasztható, akkor ún. zérómorfémával van jelen, és akkor a cselekvő mindig egyes szám harmadik személyű: *Egy lány énekel*). Az igei jelentésszerkezethez tehát elmaradhatatlanul hozzátartozik (vagyis a jelentésszerkezet része), hogy kihez, mihez kapcsolható az ige által jelölt folyamat (a cselekvés, a történést stb.), vagyis hogy ki, mi az ige alanya, akire vagy amire a folyamat vonatkozik. Másképpen fogalmazva a személyrag által is képviselt igealany az ige vonzata. A vonzat pedig mindig bővítmény. Ez tehát azt jelenti, hogy az alany az ige bővítménye. Az alany, a bővítmény szabja meg, hogy milyen személyrag jelenjen meg az ige.

A szerző az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszékének docense. (A szerk.)

Vagyis az alany irányítja az igei személyragban megjelenő szám- és személybeli egyeztetést. Az egyeztetésnek köszönhetően nyelvünkben nem is kell az alannak mindig megjelennie az ige előtt vagy mellett, hiszen a személyragból egyértelműen kiderül az igealany: *Jöttök? (Ti), Táncoljunk! (Mi)*. (Az alárendelő szintagmákban máshol is előfordul, hogy a bővítmény befolyásolja az alaptag egyeztetését. Így pl. a birtokos jelzős szerkezetben a birtokos száma és személye irányítja a birtokszón, a szerkezet alaptagján megjelenő birtokos személyjel egyeztetését: *az én könyv-em, de a te könyv-ed*. A tárgyas igei szintagmában is a bővítmény, a tárgy határozottsága vagy határozatlan-sága szabja meg, hogy az ige tárgy – újabb nevén határozott – vagy alanyi – újabban általános – ragozású személyragot kap-e: *a madarat lát-om, egy madarat lát-ok*.)

Egyértelmű tehát, hogy az igealany mindig az ige vonzata, vagyis bővítménye, hiszen az igei jelentésszerkezet része, az igealak kötelező eleme. De mi a helyzet az állítmány és az alany kapcsolatával?

Mivel az ige mindig állítmány a mondatban, az állítmányi mondatrészszerkezet is automatikusan felruházódott mindazokkal a nyelvtani, grammatikai tulajdonságokkal, amelyek az ige szófajként jellemzők. Ez az igei állítmány esetében könnyen belátható. De ha egy névszó kerül állítmányi helyzetbe, az állítmányi pozíció miatt számára is kötelezővé válik, hogy mindazt ki tudja fejezni, amire szófajként csak az ige képes. Például *A lányok szépek, A gyerekek ügyesek, Ti okosak vagytok* mondatokban melléknév az állítmány, és ezzel a pozícióval együtt mindegyik esetben alany is kapcsolódik hozzá (továbbá jelen időben és kijelentő módban van). A névszói állítmány is – az igeihez hasonlóan – egyeztetve van az alanyával. A névszó (a főnév, melléknév stb.) azonban a szám- és személybeli egyeztetést csak segédige segítségével tudja kifejezni, hiszen ilyen típusú toldalék, személyrag nem jelenhet meg rajta (legfeljebb a számjelölés: *szép-ek, ügyes-ek, okos-ak*). A névszói állítmány ennek megfelelően mindig kiegészül segédigével, vagyis mindig névszói-(segéd)igei állítmány is egyben, még akkor is, ha csak a pusztán névszó van jelen benne (*A lányok szépek, A gyerekek ügyesek*). A pusztán névszói állítmány ugyanis mindig 3. személyű (jelen idejű és kijelentő módú), és a segédige zéró fokú rajta. De rögtön láthatóvá válik a segédige is, ha első vagy második személybe kerül: *Szépek vagyunk, Ügyesek vagytok* (illetve ha nem jelen idejű: *Szépek voltak, és/vagy nem kijelentő módú: Ügyesek lennének*). Vagyis a névszói (névszói-igei) állítmány is mindig úgy viselkedik nyelvtani, grammatikai szempontból, ahogyan az ige, de ehhez szüksége van a segédigére.

A névszói-igei állítmány igeire jellemző viselkedését mutatja az is, hogy – mint már említettük – az igehez hasonlóan időt és módot is ki tud fejezni a segédige által. Hiszen bármilyen állítmány, így a névszói-igei állítmány megjelenésekor is fontos szempont, hogy mikor érvényes az állítás (*Fürödünk* – múlt idő, *Egészségesek vagytok* – jelen idő), továbbá hogy milyen szándékkal hangzik el az, amit az állítmány közvetít (*Sietnénk!* – feltételes mód, *Legyetek vidámak!* – felszólító mód). Az idő- és a módjelölés is alapvetően az igei szófajjal kapcsolatos fontos információ, így az állítmányi jelentéshez, a névszói-igei állítmányéhoz is hozzátartozik.

A fentiek alapján megállapítható, hogy az állítmány nyelvtani szempontból mindig igeként viselkedik, vagyis ún. „grammatikai ige”. Ebből adódóan az alany vonzatként, tehát bővítményként kapcsolódik hozzá. Ezért tartjuk az állítmány és az alany viszonyát újabban alárendelő viszonyt. Ennek megfelelően az állítmány a tagolt mondat központi szerepű, fő mondatrésze, ami megszervezi a mondat szerkezetét. Mondatábra készítésekor mindig a legfelső szintre kerül, az alany pedig az állítmány többi bővítményével együtt az állítmány alatti szinten kap helyet.

Balogh Judit

Miért érdekes?

Jelentők és tartók

Apák élete

A drámát a történelem írja: az egyik író befejezi apjáról szóló könyvét, amikor kiderül, apja besúgó volt; a másik író éppen akkor kéri ki a levéltárból az apjáról szóló jelentéseket – maga is megdöbben, egy táskányi anyagot írtak össze róla, erről is születik egy regény. Esterházy Péter: Javított kiadás (alcim: Melléklet a Harmonia Caelestis-hez) – Temesi Ferenc: Apám (2013). Önmagában érdekes, hogy egy író felnőtt korában jön rá apja kettős életére, mert azok, akiket megfigyelték, pontosan tudták: szaglásznak utánuk. Temesinek az apja átlagos értelmiségi tanárember. 56-ban Szegeden egy napig szervezte a kisgazdapártot, s baráti körben bírálta a rendszert. Ez elég volt ahhoz, hogy két embert állítsanak rá, akik 71-ig figyelték. A jelentésekből kirajzolódik a Temesi-család élete, az igazgatóságából elbocsátott, napközi otthonos nevelővé átsorolt apa sorsa, keserősége. A jelentések egyes esetekben szinte költői pontossággal idézik fel a beszélgetéseket (pedig nem jegyzetelhettek, s nem készítettek hangfelvételt a jelentők). A jelentésekbe beleír az író, aki egyben tanú és bíró: kommentál, vitatkozik, hiszen jobban, de legalábbis másként ismeri a valóságot, és kíméletlenül ítél. A jelentések nyomán fejezetről fejezetre kibomlik a két jelentő jelleme, s a könyv végén az író lebuktatja (dekonspirálja) őket. Az író emléket állít apjának, egyúttal elégtételt vesz apjáért, de a fájdalom itt marad: minden oldalon.

Tartótiszt

Temesi Ferenc aparegényében eljátszik a *tartótiszt* szóval. Nyelvészeti módon vizsgálja: „MILYEN JÓ KIS SZÓ: TARTÓTISZT. MEGTARTÓ. EL NEM ERESZTŐ. FOGVATARTÓ. HATALMÁBAN TARTÓ. DE VAN BENNE VALAMI A KIRTARTOTTÁGBÓL IS, MEG HOGY TARTOZIK NEKI BESZÁMOLÁSSAL. APÁMRÓL IS.” (kiemelés az eredetiben is: Temesi, 2013: 41). Nyelvi eszközök: ironia, maró gúny, halmozás, szinonima. A „jelentő” vagy besúgó: „szaglár”, valamint: „a téglák, a kagylók, a spiclik, a vamzerek, a pacsirták, a susogók és egyéb köpöcsészék alosztálya” (2013: 31), illetve: „Ő volt apám egyik samott téglája” (2013: 181), „Apámat tovább figyelték az ő kémholdjai” (2013: 116). A beadványok: „júdási jelentések” (2013: 36). Foglalkoztatja a jelentő lelkiismerete: „Milyen érzés lehet: soha nem voltam veletek, csak egy poloska voltam, akit kötérek telepítettek” (2013: 182), sorsa: „A téglá végzete, hogy beépítik a falba. Ezt még nem tudta, ezért jelent. Ha kő, ha nem kő.” (2013: 40)

A *tartótiszt* szó nincs benne se az értelmező kéziszótárban, se a rendszerváltás szótárában (Fritz és társai, 1992). Első szótári megjelenése a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport könyvében található „*tartótiszt* – a titkosszolgálatoknál a *kapcsolattartó tiszt* rövidítése” (Balázs, 2010: 375). A szó érthetően sérti a nyelvérzékét, hiszen a *kapcsolattartó* mást jelent, mint a *tartó*, sőt az író által jelzett (tréfás) félremagyarázásra is indít. A hiányos *tartó* az állambiztonsági szlengből ered, akárcsak a *jelentő*.

Állambiztonsági szleng

A szocializmus időszakának magánemberekkel kapcsolatos állambiztonsági-titkosszolgálati tevékenysége politikai és hétköznapi vita tárgya. Ennek során a sajtóban felbukkantak különféle megjelölések, s előkerültek újabb és újabb szavak, rövidítések, kifejezések, amelyek egy sajátos, zárt csoportnyelvhez tartoztak, korábban csak titkosszolgálati körökben voltak ismertek. Léteznek az állambiztonság szókészletével kapcsolatos szószeredetek. Például egy Állambiztonsági értelmező szótár a világhálón a Heti Világ-gazdaság összeállításában (<http://hvg.hu/itthon/20050225allambiztonsag>). Néhány példa:

beszervezési beszélgetés: a jelöltnek a beszervezés helyén való megjelenésével veszi kezdetét, és elbocsátásával ér véget. Gyors módszernél egyetlen beszélgetésre kerül sor. Fokozatos bevonásnál több beszélgetés valósul meg, amíg a tulajdonképpeni vállalás meg nem történik. – Szakaszai: a szervezési jelölt személyes tanulmányozása (vagy kihallgatása); a szervezés végrehajtása; a titkos együttműködés gyakorlati kérdéseinek tisztázása. – Módszerei: a meggyőzés, a rávezetés, a felajánlás és a megegyezés.

dekonspiráció: árulás, fecsegés vagy egyéb titoksértő magatartás következtében operatív értékű adat lelepleződése az ellenség előtt. Emiatt az adott területen lépéshátrányba kerülünk; dekonspirál.

fedőnév: az állambiztonsági szolgálat operatív munkatársának, a hálózat tagjának leplező vagy jelölő elnevezés. Legálizálását szükség szerint fedőigazolvánnyal kell alátámasztani.

Az állambiztonság szemiotikája

Az újságírók által összegyűjtött szakszavak listája azonban nem tartalmazza az összes titkos, sok esetben rejtélyeszerű megnevezést. Ezekre egy másik honlapon bukkantam rá (<http://www.abtl.hu/node/334>). Az itt szereplő megnevezések többsége jel: szám

és betű kombinációja, valamint betűszó, vagyis kód, amelyet szemiotikai és nyelvészeti módszerekkel vizsgálhatunk. Pl. *K lakás* = konspirált lakás. Az állambiztonsági szerv, illetve fedőszerve által fenntartott és üzemeltetett lakás. *Konspiráció* = a titkosszolgálati szervek működésének módszere tevékenységük titokban tartásához. *Tmb.* = titkos megbízott. Az állambiztonsági hálózatnak az a tagja, aki elvi meggyőződésből vett részt a titkos együttműködésben. *Tmt.* = titkos munkatárs. Az állambiztonsági szervek hálózatának legmegbízhatóbb tagja, aki elvi meggyőződésből, magas fokú áldozatkészséggel, kezdeményezőleg vett részt a titkos együttműködésben, és a legbonyolultabb hálózati feladatok elvégzésére is alkalmas volt.

Máshol

Németországban a keletnémet titkos államrendőrség, a Stasi (kiejtve: „stázi”) feloszlata után kiadtak egy vaskos tudományos munkát, Az állambiztonság szótárát (Wörterbuch der Staatssicherheit, Suckut, 2003). A szótár a titkosszolgálati tisztok kiképzésére szolgáló mintegy ezer szót tett közzé. Például az *IM*, azaz ügynök szónak több mint félszáz változata található meg benne. Az egyes fejezetek bemutatják a különféle megfigyelési, üldözési módszereket, a fedett és nyílt követést stb. Egy magyarországi pragmatikai, politikai nyelvhasználati, vagy mondjuk így: „hatalom és nyelv” kutatási programból még hiányzik a magyar anyag áttekintése.

A fő kérdés persze az, amit Temesi Ferenc könyvének végén világgá kiált: („MIÉRT VOLT NÁLUNK AKKOR ENNYI BESÚGÓ?”) (az eredetiben is csupa nagybetűvel, 2013: 51). A tisztázatlan politikai, közéleti és nyelvi kérdések miatt pedig csak az embereket gyöttrő fájdalom marad, valamint a bizalmatlanság légköre terjed, s ezért évről évre lehet a kérdéssel sakkozni. Az egyéni fájdalom, kétségbeesés egyik utóbbi jankijáltása: „Rajtam a bélyeg: ügynök, téglá, besúgó, hazaáruló” (Boldog 2015).

Irodalom

Boldog Zoltán, 2015. „Rajtam a bélyeg: ügynök, téglá, besúgó, hazaáruló”. Boldog Zoltán interjúja Szokolay Zoltánnal. Irodalmi Jelen, 2015. XV/161. szám (március) 62–71.

Suckut, Siegfried (Hg.), 2001. Wörterbuch der Staatssicherheit. Definitionen zur „politisch-operativen Arbeit”. Ch. Links Verlag, Berlin.

Temesi Ferenc, 2013. Apám. L'Harmattan, Budapest.

Balázs Géza szerk., 2010. Jelentés a magyar nyelvről 2006–2010. + Új magyar szavak szótára 1998–2010). Inter – MSZT, Budapest.

Balázs Géza

Csira és csíra

Rendszerint a kiscserfői hegyen nyaraltam gyerekkoromban. A Nagykanizsától néhány kilométerre lévő – ahogy Zalában mondják – hegyen volt apám szőleje. A hozzá tartozó eredeti pincét a szovjet hadsereg széthordta, elpusztította, én már csak az újjáépített emlékezem, amely az 1960-as évek végéig volt a miénk. Leginkább anyai nagyanyámmal voltunk a hegyen, apám néhány naponta otthonról, a városból hozta a főzéshez valót. Vízért a Kiscserfő és Nagycserfő közötti völgy kútjára jártunk, tejért a kisbakónaki hegyre. Ott lakott egy parasztcsalád, Harmadásék, akiktől az esti fejes után én cipeltem haza a harmatos réteken és a szőlő között járva kék zománcos kannában a friss tejet. A fejes idején ott tibláboltam a parányi istállóban, amelyben a tehénke várta Harmadás nénit a sajtárral.

– Na, csira! Van-e tej? – hallottam. Nem sok időbe telt, mire megtanultam, hogy a *csira* tulajdonképpen 'tehén' jelentésű szó, magának a tehénkének egyébként Riska volt a becsületes neve.

Mindezt az juttatta eszembe, hogy a közelmúltban az egyik napilapban a Budapest Pride néven emlegetett felvonulásról olvastam. A cikkben a szerző ezt írja: „Szerénytelenségem a sokoldalúan foglalt *meleg* szó helyett a régi magyar *csirá*-t ajánlja, mert annak jelenleg nincsen átvitt értelme. Érthetőbb.” A *meleg* 'homoszexuális (nő)' jelentéssel bő száz eszterdeje megvan nyelvünkben (német mintára). Persze minden szó csak annak érthető, aki ismeri a jelentését, és a szónak, amely egy hangtest, nagyon ritkán nincs több jelentése. A jelentések valóban különféle átvitelek eredményei. Károly Sándor, a jelentéstan immár több mint húsz éve elhunyt tudósa a *rádió* szót adta példaként az „egy alak – egy jelentés” (szaknyelven: mononímia – monoszémia) esetére, ám e szó jelentése is többféle lehet más-más szövegek környezetben. Karinthy Ferenc – aki a magyar nyelv olasz jövevényszavairól írt doktori értekezést – lassan harminc éve a 'homoszexuális'-t jelentő *buzeráns* szó történetéről és a *buzi*-vá rövidült alakról írt a Magyar Nemzetben, és egyebek mellett éppen azt mutatta be, hogy a *buzi* a különféle szövegek környezetben 'valaminek a kedvelője, híve' jelentésű lett; számos összetétellel bizonyít: *becsületbuzi*, *ékszerbuzi*, *focibuzi*, *kőbuzi*, *kutyabuzi*, sőt *nőbuzi*.

Ami a *csirá*-t illeti, az sem áll, hogy régi magyar szó lenne, jövevényszó a szlovákból, e nyelvben is átvétel a vlach pásztro-

roktól; végső soron görög eredetű szóra vezethető vissza. A szó származásában összefügg a latin *sterilis*-szel, amely számos európai nyelvben is megvan, a magyarban a *steril* 'csírátlan, meddő'; természetlen, üres' jelentéssel. A *csira* melléknév is több helyen 'meddő' jelentésű a Szegedi szótár, a Csángó szótár adatai szerint.

A *csira* főnévre első írásos adatunk 1773-ból való, itt a jelentése 'hermafrodita': „[...] bojtár leány, aki férfi módon csuhát, süveget, bocskort hordott, és férfiakkal tart, *csirának* is hivattatik” (A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára alapján idézem). Ha fölütjük az Új magyar tájszótárat, a 'hermafrodita' jelentés mellett (amely Érsekújvár, Kiskunfélegyháza, Gyula és más helyekről van adatolva) azt olvashatjuk, hogy *csira* a 'kétivarú állat, pl. ló, szarvasmarha' is. Van vidék, amelynek lakói 'gyerekek' jelentésben ismerik a *csirá*-t (Csongrád, Kiskunság). Zalában, a Balaton-melléken, a Balaton-felvidéken inkább a 'kistermetű, tarka szarvasmarha' – ezt hallottam a kisbakónaki hegyen –, másutt 'bármilyen fajtájú tehén, szarvasmarha' a *csira*. A *csira* melléknévként 'vörösesarka' színt jelent, főként szarvasmarhára mondják, de *csira* a szeplős, vörös arcú férfiember is, vagy az, akinek vörös a haja. Van vidék, amelynek lakói a lefelé álló tehéniszarvat nevezik *csirá*-nak, vagyis 'lefelé álló, hajló' a jelentése.

Számos helyen (Hajdúböszörmény, Debrecen, Gacsály) 'a baromfiak farka tövén levő zírmirigy' vagy 'ennek beteges duzzanata' is *csira*, sőt a 'leánygyermek külső nemi szerve' is így nevezetik – és így tovább egy bizonyos fajta lóbetegségtől egészen az öntözőkanna rózsájáig. (Az érdeklődő olvasó több más adatot találhat A magyar nyelv nagyszótárában.)

Talán érdemes megjegyezni, hogy van *csira* szavunk is, amely valószínűleg ősi, ugor eredetű. Ez a tojásban vagy a magban azt a szaporodásra alkalmas sejtet, részecskét jelenti, amelyből új állat vagy növény fejlődik. Természetesen ez a szó is „sokoldalúan foglalt”, hogy a már említett írást idézzem. Bizonyítsa ezt Csokonai Vitéz és Radnóti Miklós (a költők rövid í-t írtak): „Ti kik az én Babérimat / Minden pertzbe' ujjab *Tsirával* zöldítitek, / Az én Szives Indulatimat / Szerentséssétek oh Kedvező Istenek!” (A Pásztor Király) – „[...] barna sár lett a fák alatt, / férget, csigát, *csirát* takar, / bogárpán-célt, mely széthasadt [...]” (Októberi erdő).

Büky László

Spanyol–magyar hamis barátok

Amint tudjuk, a hamis barátok – ahogy a spanyolok mondják: *falsos amigos* – megtéveszthetik a nyelvtanulókat. De mit is nevezünk hamis barátoknak, és mit nem? És hogy tehetjük hasznossá őket?

Hamis barátoknak nevezzük azokat a szópárokat, amelyek alakja hasonló, de jelentésük eltér. Az etimológiai kapcsolat szükséges, annak hiányában a szópár nem hamis barátoknak, hanem véletlen egyezésnek számít.

Lássunk néhány példát a *falsos amigos*-ra! Az első szó a szópár spanyol tagja, utána zárójelben a jelentése, majd a magyar tag következik: *crystal* (kristály, üveg) – kristály, *canguro* (kenguru, bébiszitter) – kenguru. Magyarul nem használjuk *kristály* szavunkat 'üveg, ablaküveg' értelemben. A spanyol nyelvben a *canguro* szónak két jelentése is van. Az egyik a 'kenguru', a másik a 'bébiszitter'. Véleményem szerint kifejezetten szemléletes jelenség. Érdeemes odafigyelni az *arena*-aréna szópárra, mert a fordító hamis barátja, a spanyol *arena* homokot jelent. Az *artista*-artista

szópár tagjait se keverjük össze, mert a spanyol tag azt jelenti, hogy 'művész'.

A nyelvtanulókat megzavarhatják az alábbi szópárok: *aula* (tanterem) – aula; *carpeta* (írómappa) – kárpit; *competencia* (versengés, verseny, alkalmasság, konkurencia) – kompetencia; *fuga* (menekülés, szökés) – fuga; *gimnasio* (tornaterem) – gimnázium; *idioma* (nyelv) – idióma; *mapa* (térkép) – mappa; *pepita* (mag, gyümölcsmag) – pepita; *profesor* (tanár) – professzor; *salto* (ugrás) – szaltó; *sólido* (szilárd, erős, masszív) – szolid.

Jöjjön pár példa a véletlen szóegyezésekre is: *duda* (kétség, kétely) – duda; *forro* (bélés) – forró; *torpe* (ügyetlen, esetlen) – törpe; *ceder* (átenged valakinek) – szeder; *ronda* (járőrözés, körforgalom) – ronda; *camilla* (hordágy) – kamilla; *beca* (öszöndő) – béka.

Nem valószínű, hogy a nyelvtanuló összekeverné ezeket a szavakat, inkább mosolyt csalnak az ajkára. Nyelvtanuláskor hasznunkra válhatnak mind a hamis barátok, mind a véletlen egybeesések. Általuk érdekesebbé tehető az idegen nyelvi szókincs fejlesztése.

Bincze Diána

Az akcióhős izmos torzója

Egy napilapban – nem bulvárlapban, hanem ún. komoly lapban – azt olvasom, hogy „Taylor Lautner (20) köszöni, így is jól van. Izmos *torzójára* szabott szürke Armani öltönyében és pупliningében királyi léptekkel vonul a testőrei között, ...” Először arra gondolok (szakmai ártalom...), milyen jó példa lesz ez egy „tücsök és bogár” rovatban, például a mi lapunkban. Hiszen a *torzó* főnév szándékosan végtagok és fej nélkül készített, esetleg ilyen módon megcsönkult szobrot jelent. Átvitt értelemben pedig befejezetlenül maradt műalkotást vagy életművet (*torzóban maradt*). A Twilight (Alkonyat) filmsorozat főhősének tehát éppannyira nem lehet *torzója* (sem izmos, sem petyhüdt), mint bármelyik élő embernek.

Mielőtt azonban megírtam volna pársoros csipkelődő kommentáromat, utánanéztam a szótárakban, mit is kell tudnunk erről a szóról. És nem bántam meg az óvatosságot, mert érdekes dolgok derültek ki. A TESz. szócikkéből megtudtam, hogy a *torzónak* a régebbi magyar nyelvben bizony volt 'emberi felsőtest, törzs' jelentése is. Az ottani példa 1851-ből való: „a szirterős váll, mell és a visszaszegzett bikanyak teszik Wesselényi *torzóján* a jellemzőt” (Csengery Antal: Magyar szónokok és státusférfiak). Igaz, ez a jelentés azóta megszűnt, a szótár is elavultnak minősíti.

Alig hihető persze, hogy a mai „kis színes” írója Csengerytől vagy más régi szerzőktől leste el a *torzó* szónak ilyen értelemben való használatát. Sokkal valószínűbb, hogy angol nyelvű forrásában szerepelt a *torso*, amely az ilyen szobron és a befejezetlenül műalkotáson kívül ezt is jelenti: törzs (emberé). Az akcióhős izmos *torzója* tehát nem megőrzött vagy felújult régiesség, hanem angolosság („a fordító hamis barátai” típusából).

Nem szeretném, ha ez a kis fejtegetés *torzóban maradna*, ezért kiegészítem néhány, az interneten talált adalékkal.

Az első példa jól szemlélteti ennek a nemzetközi szónak ma is használatos két főbb jelentését: *A görög szobrok tökéletességét, kifinomult részleteit máig csodáljuk, holott többségük már csak torzó, a hajdani tökély töredékes visszfénye. Két és fél ezer év alatt sikerült eljutni a folyamat inverzéig: eleve torzókat hozunk létre, amelyek kifinomultsága a majdani teljes egész tökéletességét előlegezi meg. A torzó tehát lehet 'megcsönkult szobor', de lehet 'eleve fej és végtagok nélkül alkotott szobor' is.*

Az utóbbi értelemez áll közel az 'emberi felsőtest anatómiai ábrázolása mint oktatási segédeszköz' jelentés az alábbi hirdetésben: *Ez az izmos torzó a különösen nagy elvárásokhoz [illően] nagy részletességgel mutatja be a mély és felületi izomzatot. Kivételes pontosságával és életnagyságával ez a remekmű egyedülálló segítség az anatómiai demonstráláshoz, még nagy előadótermekben is.*

Az 'el nem készült, félbemaradt alkotás' jelentésű *torzó*, mint az alábbi példából is láthatjuk, nem csupán művészi, hanem műszaki alkotásokra, „műtárgyakra” is alkalmazható: *Mégsem marad torzó a híd? [Cím.] Nagyvárad. Remény van rá, hogy folytatódhatnak a munkálatok a Szilvás mellett épülő, egyelőre torzóban maradt új hídnál, melynek megépítéséről több mint három éve döntött a városi önkormányzat. Egy híd tehát éppen úgy torzóban maradhat, mint egy regény vagy vers.*

Végül egy olyan címet idézek a világhálóról, amelyben a *torzó* szó – sajátos metaforaként – a 'roncs' értelem kifejezésére szolgál: *Lambó-roncs, Mercedes-torzó az M3-ason. Így juthatunk el Rilke Archaikus Apolló-torzójától az országúti autóröncsig.*

Egy apró tanulság, persze csak a magam számára: mielőtt bármit leírunk a nyilvánosság számára, nézzünk egy kicsit utána a dolognak, mert különben *torzó* maradhat, amit kiadunk a kezünkől.

Kemény Gábor

Gügyögünk, aranyoskáim?

– *Pisiljen!* – rivallt rám az urológus. Az orvos szakterületéből ítélve a kedves olvasó bizonyára csalhatatlanul rájön, hogy nem hároméves koromban és nem a gyermekorvostól hallottam az imént idézett felszólítást.

Régebben ezt nem ilyen kedveskedve mondták. Ám még az én doktoromon is túltett az a nőgyógyász kollégája, aki arra biztatta egy nőismerősömet, hogy *pisikéljen*. Elnézést kérek a talán túlságosan is indiszkrét történetekért, csupán azt óhajtottam (valós példákkal) érzékeltetni, hogyan gügyögnek manapság óvodás nyelven felnőtt emberek felnőtt emberekkel.

Nagykorú fiamtól, unokám atyjától *meglepit* kapok a születésnapomra. A rendőrségi szóvivő (igaz, nem marcona férfiú, hanem fiatal szőke hölgy, de azért a gyermekkoron már jócskán túl) azt mondja a televízió mikrofonjába és kamerájába, hogy „a gyanúsított brutálisan végzett *nyugmamájával*”. Egyik napilapunk tudósításá-

ban egy „név nélkül nyilatkozó, szemorvosként dolgozó debreceni *anyukára*” hivatkozik. (Ez szerintem, de akkor is csak esetleg, abban az esetben volna elfogadható, ha a szerző saját anyjáról lenne szó, erről azonban természetesen szó sincsen.) Az okmányirodában a barátságos hivatalnok arra szólít fel, hogy *csücsükéljek le*. Egy cukrászda fölött ez a felirat hívogatja a vásárlókat, csupa nagybetűvel: MAMI CUKI. Kettővel mellette egy pékség: SÜNI SÜTI.

Kedvencem azonban mégiscsak a *gazdi*. Ez a gyermek becézgetés természetesen az ebtartóknak jár ki. Mintegy a kedvenc nevében. Csakhogy a kutya (vagy a szöveggörnyezethez illően a *kutyus*, egyszóval a négy lábú) jobbra csak ugatni szokott, és ezért maga sehogyan sem nevezi urát/asszonyát. A *gazdi* maga előlegezi meg magának a kedveskedő *gazdit*.

De ne csüggedjünk: lehet még *pacikolbász* és *nyuszi-szörkalap* is. A *vascicáról* meg a *macihagymáról* nem is szólván.

Kulcsár István

Magától értetődik

„Kétszer kettő néha öt!” – hirdette merészen hatvan évvel ezelőtt a népszerű filmoperett címadó dala és maga a története is. A tanmese azt példázta, hogy az élet és a szerelem váratlan fordulatai olykor megfricskázhatják a me-rev matematikai logikát.

Ilyesmit juttat eszembe pusztá létezésével az *értetődik* igealak is. Ilyesmit, mégsem egészen ennek megfelelő dolgot. Igaz, hogy a létrejötté is valamelyest meglepő, a valódi váratlanságot azonban nem ezzel, hanem inkább a fennmaradásával képviseli.

Félreértés ne essék: nem az a célom, hogy az *értetődik* ellen szóljak. Nem is volna szép és következetes tőlem a kárhozzátása, hiszen magam is használom, sőt a *magától értetődik* forma rovására inkább a *magától értetődik* alakkal szoktam élni. Még az is megesett velem, hogy egy munkatársamat arra biztattam, hogy egy kézikönyvbe szánt fejezetében *értődik* → *értetődik* irányú cserét hajtson végre, tekintettel az *értetődik* gyakoribb, szokásosabb voltára. – Ugyanakkor kénytelen vagyok bevallani, hogy az *értetődik* leírásakor néha magam is elbizonytalanodom. Nem igazi ellenérzés ez, inkább csak apró megingás. Mivel azonban meglehetősen makacsul visszatér, arra ösztönzött, hogy megvizsgáljam az *értetődik* ~ *értődik* kettősség jelenét és múltját.

„kétszer kettő néha a nyelvhasználatban is öt”

A szemlét azzal kezdem, hogy Kovalovszky Miklós szócikkét idézem a Nyelvművelő kézikönyvből (1980-ból): „Ezek a szenvedő értékű igealakok többnyire a *magától ért(et)ődik* kifejezésben használatosak. Az *értetődik* általánosan elterjedt, de főlegesen képzőhalmozó alak; a régies szenvedő képzős *értetik* s a voltaképpen visszaható képzővel alakult *értődik* egybeolvadása. Az utóbbi magában is helyes, bár sokan választékosnak érzik, mert ritkább, szokatlanabb, irodalmi használatú.” Lényegében ugyanígy ír erről az igealakpárról a Nyelvművelő kézikönyvtár mindkét kiadása (1996, 2005). A Magyar értelmező kéziszótár átdolgozott változata (2003) pedig az *értődik* címszót a „kissé régies, választékos” minősítéssel látja el, szemben a minősítés nélküli (azaz köznyelviként kezelt) *magától értetődik* szókapcsolattal.

A két forma gyakoriságát tekintve ma a *magától értetődik* hatalmas többségben van. Mindennapi tapasztalatainkon kívül igazolja ezt az internetes keresővel (Google) található adatok száma is. Akadnak olyanok, akik a *magától értődik* alakot keresetnek, módorosnak tartják, de tagadhatatlanul vannak olyanok is, akik következetesen kitarának mellette.

Korábban a nyelvészeti, nyelvművelő irodalom kárhozzátta a hosszabb formát. Czuczor Gergely és Fogarasi János szótárában (1864) például ezt olvashatjuk az *értetődik* címszóról: „Ezen igével hibásan élnek némelyek *értődik* v. *értetik* helyett. Amaz oly hibás, mint: *mondatódik*, *tudatódik*, *mondatik*, *tudatik* helyett”.

Ebből esetleg arra lehetne következtetni, hogy a Kovalovszky említette *értetik* × *értődik* > *értetődik* szövegyűlés a XIX. század derekán (vagy nem sokkal hamarabb) játszódott le, így az *értetődik* Czuczorék idejében viszonylag új alaknak számított. A valóság ezzel szemben az, hogy az *értetődik* forma (bár nem a *magától* határozóval bővítve) az Erdélyi magyar szótörténeti tárnak köszönhetően már a XVI. századból (1587-ből) is dokumentálható.

A magyar nyelv nagyszótárának készítéséhez összeállított elektronikus szövegtár (<http://www.nytud.hu/hhc>) pedig lehetővé teszi, hogy a felvilágosodás korától az ezred-

fordulóig (1772–2000) nyomon követhessük az *értődik* és *értetődik* formák küzdelmét. A XVIII. századból és a XIX. század elejéről még kevés az adat a reális statisztikai értékeléshez, a reformkortól kezdve azonban már kétségtelen az *értetődik* fölénye, és napjainkhoz közeledve egyre növekszik.

Abban mindenki egyetért, hogy ma mind az *értődik*, mind az *értetődik* legtöbbször a *magától* határozóval alkotott szókapcsolatban használatos, 'nem szorol magyarázatra, egészen nyilvánvaló' jelentésben. Az elektronikus szövegtárból azonban kitűnik, hogy ez nem volt mindig így. Ezt akkor is megállapíthatjuk, ha a vizsgálódást az imént említett jelentésre szűkítjük.

Két példát idézek az *értetődik* igével szereplő *magá* olyan alakjai közül, amelyek nem *-tól* ragosak: „a' mennyiben az eczet az egész cső' vasára nézve ártalmas befolyásu és a' farsróf jósága' kitudására ezen kívül más módok is ajánlathatnak, az említett próba nem javalható; legjobb a' farsrófot kivenni és vágányait szabad szemmel megtekinteni, *magában értetődven*, hogy az a' csőbe srófoláskor és kivételkor erősen járjon” (1829: Pák Dienes vadászattudományi munkájából); „Hogy illendő fából legyen [a koporsó], az *magából értetődik*” (1830: Zádor Elek fordítása Wigand bányászati művéből). Jelentkezett a *magától* helyen az *önként* is: „A' régi Iróknak munkáik többnyire már külömb-külobmféle mái nyelvekre vagynak fordítva. Ezek a' Fordítások a' Magyarázónak szép szolgálatot tehetnek; de *önként értetődik* ám, hogy ha elég alkalmas, azokkal hasznosan élni” (1787–1789: Batsányi Jánosnak a fordításról szóló írásából). Sőt az *értődik* ige önmagában, határozó nélkül is kifejezhetette a 'magától értetődik' tartalmat: „Az aranymész, vagy aranypor p. o. [= példának okáért] rubin vöröstre fest; az ezüst sárgára, a réz zöldre, de az *értetődik*, hogy az ércmeszet még a nyers, fel nem olvasztott üveganyagba kell bizonyos mennyiségben keverni, és olyankor az egész üveg tömege megnyeri a kívánt színt” (1841: Peregriny Elek tankönyvéből). – Ezekhez hasonló példákat az *értődik* igealakokkal is hozhatnánk.

A *magától értetődik* kombináció az 1860-as évek táján jutott uralomra, bár jóval előbb is megvolt. Egy a korábbi példák közül: „*Magától is értetődik*, hogy a' keményedés' gyógyítását célelérányos kénese' orvoslásnak kelljen elősegítenie” (1830: Horváth József fordítása Wendt orvosi művéből). És még egy a nyomatékossító szerepű *önnön* elemmel: „*Önnön-magától értetődik*, hogy a' fordításban minden idegen szókat, mellyek nállunk polgári jussal még meg nem ajándékoztattak, mint meg-meg annyi Barbarismusokat, szorgalmatosan el kellessék kerülni” (1787–1789: Batsányi már idézett művéből).

A *magától értetődik* tehát már Czuczorék korában sem volt előzmény nélküli, és ebben a formájában éppen attól az időszaktól fogva töretlen a dominanciája. Használata főleg az értekező prózára jellemző, de úgy is mondhatjuk, hogy a szaknyelvi írásbeliségnek mind a közlő, mind a fejtegető változatában gyakran találkozzunk vele. A szépirodalomhoz kevésbé illik, bár akadnak olyan szerzők, akik ott sem kerülnek, például (tudományos érdeklődésükre gondolva aligha véletlenül) Németh László és Nemes Nagy Ágnes.

Vizsgálatom azzal a megnyugtató eredménnyel járt, hogy a *magától értetődik* – egy kissé szokatlan keletkezés-módja ellenére is – kiállta az idők próbáját. Bátran használható; a bevezetéshez visszakanyarodva hozzátésem: nekem sem kell tartanom tőle. Magától értetődik (!), hogy a *magától értődik* híveit is meg lehet érteni, sőt tisztelen is a következetességüket. De arra kérem őket, hogy nekik is jusson eszükbe: kétszer kettő néha a nyelvhasználatban is öt.

Horváth László

Kányádi Sándor: Nyergestető

Hatvan esztendeje jelent meg Kányádi Sándor első verseskötete. A költő gazdag terméséből nehéz válogatni, de a szülőföldjéhez, nemzeti közösségünk történelméhez való ragaszkodását legtisztábban talán a Nyergestető című költeménye példázza.

Kányádi Sándor szövege eredetiben kézzel (írógéppel?) írott lírai alkotás, vers. A szövegmondatok két szakaszra, összesen 60 sorra tagolódnak. A kohéziót az teremti meg, hogy a költő a Nyergestetőn hős halált 1848–49-es szabadságharcosokra emlékezik.

A szövegmondatok tartalmilag-logikailag mellés alárendelő viszonyban állnak. Bennük birtokos személyragos szavak segítik a szövegértést, az emlékezést: *kengyelvasa, gyökerüket*, (szabadságharcosok) *vére*, (Gál Sándornak...) *katonája, viharában, szorosában, hőstettükről, híruk, sírjukon...* Az emlékező költő a mesék hangján egyes (*áll, lüktet, esett el, támadt, zöldell*) és többes számú (*énekelnek, kapaszkodnak, zöldellnek, kettétörnek, nem rettentek*) harmadik személyű igékkel meséli a történeteket, az eseményeket. A határozott névelős szavak (*az erdők, a fenyők, a tetőn, a seregben, a vén törzsek, a patak*) mellett névelő nélküli szavak (*Csikországban, Nyergestető, Kászon, Csíkkozmás, rigók, vihar*) repítik az olvasót a helyszínre.

Jelentéstani elemként a szövegben ellentétes szavak sorakoznak: *kapaszkodnak, nem mozdulnak* ↔ *inkább szálíg kettétörnek; támadt a cár...* ↔ *a védők nem rettentek; alig voltak, ha kétszázan* ↔ *hatalmas nagy hadsereggel; körülvették* ↔ *meg nem adta magát székely; nem tud rólok, hőstettükről nem beszélnek, híruk nem őrzi* ↔ *csak a sírjukon nőtt fenyők*. A szabadságharcosok tetteit sorolják az említett igék, mellettük a *Csikországban, Nyergestető, Kászon, Csíkkozmás, Gál Sándornak száznál is több katonája...* kulcsszavak.

Az egyik kulcsszó: *Nyergestető*, címként is témamegnevező, utal a szövegre. Az Erdélyt idéző földrajzi nevek mellett a görög *Termopüle* földrajzi név egy hasonló történelmi eseményt idéz.

A költeményben valóságos és elképzelt világkép ötvöződik. Ennek alapján, de saját történelmi ismeretei alapján is az olvasó képet alakíthat ki elméjében a szöveg világaról.

A vers nyelve magyar, mai, írott (szavalva szóbeli), érzelm kifejező, szépirodalmi alkotás.

Nyergestető

*A néhai jó öreg Gaál Mózesre,
gyermekkorom regélőjére is emlékezve*

Csikországban, hol az erdők
zöldebbek talán, mint másol,
ahol ezüst hangú rigók
énekelnek a nagy fákon,
s hol a fenyők olyan mélyen
kapaszkodnak a vén földbe,
kitépni vihar sem tudja
másképpen, csak kettétörve,
van ott a sok nagy hegy között
egy szelíden, szépen hajló,
mint egy nyereg, kit viselne
mesebeli óriás ló.

Úgy is hívják: Nyergestető;
egyik kengyelvasa: Kászon,
a másik meg, az innenső,
itt csillogna Csíkkozmáson.
Nemcsak szép, de híres hely is,
fönn a tetőn a nyeregben
ott zöldellnek a fenyőfák
egész Csikban a legszebben,
ott eresztik legmélyebbre
gyökerüket a vén törzsek,
nem mozdulnak a viharban,
inkább szálíg kettétörnek.
Évszázados az az erdő,
áll azóta rendületlen,
szabadságharcosok vére
lüktet lenn a gyökerekben,
mert temető ez az erdő,
és kopjafa minden szál fa,
itt esett el Gál Sándornak
száznál is több katonája.

1965

Stílusa is szépirodalmi. A gondolatjel közé emelt „alig voltak, ha kétszázan” szó szerkezet stílusértékű, megragadja az olvasó figyelmét. Néhány jóhangzású szó (*erdők, zöldebbek, rigók, énekelnek, szépen hajló*) mellett rosszhangzású szavak (*vihar, kettétörve, vére, temető, véres harc, csellel, árulással*) emlékeztetik az olvasót a szabadságharcosok hőstétére. A vers nyolc szótagú sorait a b x a b rímek zárják. A nyolc szótagú sorok a népdalok kétütemű, 4/4 tagolásával csendülnek meg. A költemény minden szavának szótári jelentésére ráépül a szövegösszefüggésből adódó érzelmi-hangulati többletjelentés, a történelmi eseményre való emlékezés nyomán. A szövegértést segítik az összetett szavak is: *Csikország, kettétörve, Nyergestető, kengyelvasa, Csíkkozmás, évszázados, szabadságharcosok, kopjafa, hadsereggel, kétszázán, nagyvilág, hőstettükről*. A történelmi eseményt cselekvést és történet jelentő igék segítségével idézi meg a költő: *támadt, nem adta (magát), kapaszkodnak, álltak, körülvették – lüktet, esett el, áradt, kettétörnek, zöldellnek, eresztik*.

Véres harc volt, a patak is
vértől áradt azon reggel.
Támadt a cár és a császár
hatalmas nagy hadsereggel.
De a védők nem rettentek
– alig voltak, ha kétszázan –,
álltak, mint a fenyők, a harc
rettentő vad viharában.
Végül csellel, árulással
délre körülvették őket,
meg nem adta magát székely,
mint a szálfa, kettétörték.
Elámult az ellenség is
ekkor a bátorság láttán,
zászlót hajtvá temette el
a hőseket a hegy hátán.
Úgy haltak meg a székelyek,
mind egy szálíg, olyan bátran,
mint az a görög háromszáz
Termopüle szorosában.

Nem tud rólok a nagyvilág,
hőstettükről nem beszélnek,
híruk nem őrzi legenda,
dicsőítő harci ének,
csak a sírjukon nőtt fenyők,
fönn a tetőn, a nyeregben,
s azért zöldell az az erdő
egész Csikban a legszebben.

kopjafa minden szál fa. Megszemélyesítéssel érzékelteti a költő a fenyőket: *kapaszkodnak a vén földbe, eresztik gyökerüket*, a vihart: *kitépni a vihar sem tudja*, az elesettek vérére: *vére lüktet lenn a gyökerekben*. S ez a vers is azért született, mert „híruk nem őrzi legenda, dicsőítő harci ének”, „csak a sírjukon nőtt fenyők”, mert az emberekkel ellentétben a természet megőrzi azon hősök emlékét, akik hazájukért, szülőföldjükért áldozták életüket. Hasonlatok is segítik a szövegértést: „van ott a sok nagy hegy között egy szelíden, szépen hajló, mint egy nyereg, kit viselne mesebeli óriás ló”, „álltak, mint a fenyők”, „mint a szálfa, kettétörték”, „úgy haltak meg a székelyek, mind egy szálíg, olyan bátran, mint az a görög háromszáz...”

Nyergestetőn ma már emlékmű is várja az arra járó, emlékezni oda kiránduló fiatalokat, s a magyarórán megtanult vers elszavalása mellett néhány szál virággal is megtisztelik hős elődeiket, elmondanak egy imát lelki üdvükért: „Nyugodjanak békében!”

Málnási Ferenc
(Kolozsvár)

Ne pazéroljunk!

Madách Imre 1837-ben pesti diák. Sztregováról folyamatosan érkezik az „alkalmatosság” a Pesten tanuló Madách-fiúknak. Anyjuk, Majthényi Anna gondosan küldi a házi konyha finomságait. Pénzt is küld, hiszen a pesti tanulás igen sokba kerül. 1837. november 5-én keltezi a fiatal Madách Imre azt a levelet, amelyben szemérmesen elutasítja a küldött ezüst forintokat, s melyben pontos számadással tájékoztatja anyját arról, hogy mivel nem költekezik fölöslegesen, ezért pénztárcája nem ürült ki. „Háládatlan *pazérés* volna tőlem az, ha azon öt ezüst forintot is el fogadnam” – írja levelében.

Az utóbbi hónapokban szerkesztőként segédkeztem Madách Imre leveleinek kiadásában (*Madách Imre levelezése*. Dornay B. Múzeum–Madách Irodalmi Társaság, Salgótarján–Szeged, 2014, szerk. Andor Csaba–Grécki-Zsoldos Enikő). A közel 280 levél szövegének tanulmányozása során megállapíthattam, hogy sok elírás, hiba, javítás jellemzi a később politikusként és költőként ismertté lett Madách Imre írását. Ezért is gondoltam elsőként elírásra a *pazérés* szó láttán. Szótárainkban utána nézve azonban kiderült, hogy ’pazarlás’ jelentésű szavunknak hajdan *é-s* változatú alakjai is éltek. Történeti-etimológiai szótárunk első adata 1693-ból *pazérlották*, az 1700-as években *pazsárlókkal*, *elpázsárolta* alakváltozatokban tűnik föl, de *elpazerál* ige és *pazér* ’pazar’, *pazsér* ’pazarló, fényűző’ melléknév is előfordul. Értelmező szótárunk a *parazol* szócikkben megadja – régies minősítéssel – a *pazérol* alakváltozatot is, ugyanígy melléknévként a *paraz* mellett a *pazér* formát. A szótárban megadott sok jelentés közül az egyik helytálló az ifjú diák mondatának értelmezésében: ’vmely anyagot, erőt, munkát, időt, szót (itt: pénzt) viszonylag haszontalan célra vagy érdemtelen személy érdekében használ fel’.

Szinnyei Józsefnek a XIX–XX. század fordulóján megjelent Magyar tájszótárában találunk egy *pazsér* szócikket. A tájszónak minősített szóalakot Szolnok-Doboka vármegyéből adatolja ’naplopó’ jelentésben. Vélhetően ennek a szócsaládnak a tagja, hiszen aki lopja a napot, az elpazarolja az időt.

Mivel Madách Imre szülőfaluja palóc területen fekszik, ezért fellapoztam Tóth Imre Palóc tájszótárát is. Ebben a szógyűjteményben nem szerepel tájszóként egyik alakváltozat sem. Valószínű, hogy a XIX. században általánosan használt szóalak lehetett, s csak később szorult vissza regionális szintre, hiszen a XX. századi gyűjtések adatain alapuló Új magyar tájszótár tanúsága szerint több nyelvjárási területünkön is éltek az *é-s* alakváltozatok. Azt, hogy a XIX. században irodalmi nyelvi szóalak lehetett a *pazér(ul)*, az is bizonyíthatja, hogy a Hamlet Arany János-féle fordításában is olvashatjuk ezt az alakváltozatot. Az I. felvonás III. színében Polonius ezt mondja Ophéliának: „... Tudom, / Ha lángol a vér, mily *pazéru* ad / A nyelvnek a szív ilyen fogadást.”

A szó etimológiájáról annyit tudunk, hogy mély hangrendű alakban vettük át, s lett *paraz(ol)* változatban jövevényező nyelvünkben, az elhasonult alakok későbbi változás eredményei. Milyen *pazsér* – egyik jelentésében: ’böségesen árasztó’ – a mi nyelvünk! Ezért fontos, hogy – a címbeli figyelmeztetést megfogadva – ne tékozzoljunk nyelvi örökségünket. Erre figyelmeztet Kányádi Sándor is *Noé bárkája felé* című versében:

„Be kell hordanunk, hajtánunk mindent.
A szavakat is. Egyetlen szó,
egy tájszó se maradjon kint.
Semmi sem fölösleges.”

Grécki-Zsoldos Enikő

Duplán ráduplezni = hungáriai hungarikum!

Címbeli furcsa mondatunk, szerencsére avagy talán, még nem hangzott el e megfogalmazásban. Inkább hallhattuk volna némileg választékosabban, de abban se lett volna köszönet! Valahogy, mondjuk, így: „Kétszeresen avagy kettőzötten ráduplezni annyi mint: magyar vagy magyarországi hungarikum!”

Joggal szoktuk ostromozni az ilyesfajta szerkezeteket, hiszen pongyola közlések ezek, nagyon is rikítóan bőbeszédűek. Nem különbek az ilyeneknél: *empirikus tapasztalat, háromkerekű tricikli, menettérti retúr*. Idegen szakszóval élve pleonazmus a nevük. Legtöbbször, mint az iméntieknél is, szótározható szófölöslegek. Rokon velük a szintén szószaporító *csak és kizárólag, eredetit-önálló* és számos hozzájuk hasonló. Az ilyeneket tautológiának tekintjük; ’kettőzés’-t jelent e szintén görög szakkifejezés. Ez esetben meg a rokon értelmű szavak fölösleges együttese sértheti nyelvérzékünket. Nos, a címbeli *duplán ráduplezni* meg a *hungáriai hungarikum* valamilyen rokon mind a pleonazmussal, mind a tautológiával. Természetesen mégsem sorolhatjuk közéjük. Ezekben ugyanis önisméltésről, tőisméltésről van szó.

Az ismétlés számos költemény fontos stílárius eleme. Erre most nincs alkalmunk példákat hozni. Inkább egyetlen, de közismert és klasszikus fordulatot említnék, ahol háromszor is jelen van ugyanaz a szótó: kétszer ugyanazt a főnevet kimondva és egyszer a belőle alkotott igevel élve. Így hangzik: „Halálnak halálával halsz.” Ezt bevett szakszóval figura etimologicának nevezzük. Bár egyik legrégebb nyelvi fordulatum, szerencsére máig nem koptattuk el, nem lett közhellyé. Ennél tehát még gyönyörködünk is az ismétlődésben, mert nagyon is stílusértékű. Nem ez a helyzet viszont a következő négy példánkban. Mindegyikük a rádióban hangzott el. Gyorsan beszélő, mi több: magabiztos nyilatkozók ajkáról.

„A *hűség* gondolatához való *hűség* dominál” – tudtam meg valamely szervezet szószólójától. Talán ez is elég lett volna: „Törekszünk a hűségre”. Netán: „Igyekszünk hűek vagy hűségesek maradni.” Legfeljebb valami vonzattal kiegészítve. Például: *elhatározásunkhoz, elképzelésünkhöz* vagy X. Y. emlékéhez.

„Dobószázaléka 78 százalékos volt” – mondta a sport híres. Lehetne egyszerűbben és logikusan: „Dobásban 78 százalékos volt”, „Dobásainak 78 százaléka volt sikeres”.

A következő példában ne csapjon be bennünket az összetételi előtagként való alkalmazás: „*Minden* reggel imádsággal kezdjük a *mindennapjainkat*. Talán így helyesebb: „*Minden* reggeli imával kezdünk.”

Végül egy „duplázási kétszerkettő”. De ezt már a kedves Olvasó tegye tisztába: „Bartók Béla *világhírű hagyatékot* hagyott Magyarországra, és *világhírű hagyatékot* hagyott nekünk, magyaroknak.”

A tanulság mindezek alapján: a fölös duplázás immár „hungarikum”! Sajnos...

Holczer József

Színház és nyelv

Bánya-szöveg, Székely-replika

Székely Csaba, a fiatal erdélyi írógeneráció üstököse 2011-ben a Bányavirág című drámájával robbant be a színpadra. Ekkor jelent meg Bányavidék-trilógiájának első része Bányavirág címmel, majd ezt követte a Bányavakság (2012) és a Bányavíz (2013). A darabok – amelyek számos külföldi és hazai díjat nyertek el – önállóak, de ugyanabban a képzeletbeli székely faluban játszódnak, ami egyszerre szimbolikus és valóságos. Az isten háta mögötti bányavidék. A szerző magában hordozza Erdély szellemiségét, mégis kritikus szemmel tudja szemlélni környezetét. Szereplői felett nem ítélkezik, végtelen szeretettel formálja meg őket, és tehetetlen aggódással szemléli vergődésüket. Mindhárom drámájának műfaja tragédia és komédia, vagy komédia és tragédia. A színré állítótól vagy az olvasó befogadói érzékenységtől függ.

Az író mindhárom művében tabutémákat boncolgat, és szembenézésre készíttet a stilizált Erdély-képpel. Mindezt groteszk humorba ágyazva teszi, az élő, illetve az általa megalkotott nyelv ötvözésével. Egyébként a trilógia összefoglaló címéhez, a Bányavidékhez nyelvi szinten is szorosan kötődik a három rész: Bányavirág, Bányavakság, Bányavíz. Az összetett szavak előtagja megegyezik, az utótagok pedig alliterálnak. Az alliteráció jelentkezik a szereplők nevében is. A Bányavirágban: Iván, Mihály, Ilonka, Illés, Irma; a Bányavakságban: Ince, Iringó, Izabella, Florin, Izsák; a Bányavízben: Ignác, Márton, István, Imola, Irén. Mint látható, csak egy szereplő kezdőbetűje tér el az ötből.

Ezúttal a Bányavíz nyelvezetével kívánok foglalkozni. Általában elmondható, hogy a Bányavíznek is meghatározó eleme és a darab humorának elsődleges forrása a Székely Csaba drámáira jellemző sajátos szövevény, ismétlések, a nyelvjárás kicsit elemelt változatára épülő nyelvhasználat. Mindenképpen egyéni a hangja. A Bányavízben a tabutéma, a papi pedofília szabad szájú előadásmódban jelenik meg. Azonban nem sértő és bántó a trágárság, többek között éppen ez a humor forrása.

A humor egyik legfontosabb eszköze a kontraszt, már a mű felütésében. Ignác, a katolikus pap készül a misére, a pulpitus mögött gyakorolja a szöveget, egy kis beszédtechnikai gyakorlattal ötvözve:

IGNÁC *Kegyelem nektek és békeesség Atyántól, az Istentől és Urunktól, Jézus Krisztustól. Testvéreim! Vizsgáljuk meg lelkiismeretünket, és bánjuk meg bűneinket, hogy méltóképpen ünnepelhessük az Úr szent titkait! (Szünet) Gyómon a mindenható Istennek és nektek, testvéreim, hogy sokszor és sokat vétkeztem... Sssokszorr és sssokatt... (Halkan) Süket sasok sósat sírnak, sissztereg a sáskák segge. Sssokszorr és sssokatt.*

Másutt ekképp szólal meg:

IGNÁC *Az ember nem lehet elég óvatos. Amiképpen a Biblia írja: „ha tudná a ház gazdája, mely órában jó el a tolvaj, vigyázna, és nem engedné, hogy az ő házába törjön.” De tudhatjuk-e, mikor jó a tolvaj? Lóf...t tudhatjuk.*

A magasztos liturgia és a gyakorlatilag szolgáló nyelvtörő mondóka, illetve a durva kifejezés áll ellentétben. Egyébként ebben a felkészülésében zavarja meg Ignácot a szenilis házvezetőnő, Irén. (A szerepet a Székely Színház előadásában színre vivő Bozó Andrea a Vidor Fesztiválon, Nyíregyházán elismerte.)

Az írás bővített változata elolvasható a Magyar Nyelvi Szolgálat Iroda honlapján (www.e-nyelv.hu) a Színház és nyelv rovatban. (A szerk.)

rést kapott alakításáért, és a Színkritikusok díját is elnyerte.) Irén feledékenységét azzal a nyelvi megoldással jelzi a szerző, hogy minden mondata keretes, ismétléses, azaz amit a mondat indításakor mond, azzal is fejezi be.

IRÉN *De mér gyakorolja a mise szövegét, elfelejtette, vagy mér gyakorolja?*

...

IRÉN *Úgy látom, teríteni úgyse kell most már; úgy látom.*

...

IRÉN *Máma tokmányt főzök máma.*

Székely Csaba (nomen est omen...) nagy mestere a székely poentírozásnak. Ez nagyszerűen érzékelhető például a következő párbeszédben.

IRÉN *Énszerintem az a probléma, hogy kiveszett magából a hogyszívják. A szenvedély. Az kiveszett magából mostanság.*

IGNÁC *A szenvedély?*

IRÉN *Aham. Alig pislákol már.*

IGNÁC *Ez nem igaz. Nagyon is pislákol az a szenvedély.*

IRÉN *Ha maga mondja, atyám, akkor pislákol, ha maga mondja.*

IGNÁC *Múltkor is pislákol. Hányan elsírták magukat a misén!? Az összes vénasszony sírt az én szavaimnak hallatára.*

IRÉN *Mikor is volt ez?*

IGNÁC *Vagy két héttel ezelőtt.*

IRÉN *Két héttel ezelőtt?*

IGNÁC *Igen, aznap, amikor elmondtam a misén azt az újságot, hogy felére csökkenti a nyugdíjakat.*

Jellemzője Székely Csaba szövegének a sajátos, egyedi, eredeti hasonlatok használata.

IMOLA *Nem-e? Akkor ki mondta azt, hogy a hajamnál fogva lógat fel a gerendára, és úgy fog ottan pörgetni, mint egy ventillátort, ha meglát a templom kapujának közelében?*

...

ISTVÁN *Erősen fáj, atyám? [ti. a gyomra]*

IGNÁC *Máma erősen, fiam. Mintha lenyeltem volna egy k.... rotációs kapát.*

Székely Csaba drámáinak legfontosabb nyelvi jellemzője, hogy több regisztert és stílust ötvöz. Nyílt beszéd van, meg persze kreatív káromkodás, sorozatos jelzőcsavarás egy sajátos, kitalált, szellemes, kacifántos nyelven. Maga a szerző így vall róla:

„Ez nem egy létező nyelv. A szövegek reális kérdésekről szólnak, de a nyelv erősen stilizált. A beszédük által is szerettem volna érzékeltetni, hogy ezek az emberek izoláltak, elvadultak, szétitták az agyukat. Kúsznak-másznak a nyelvben, próbálnak belekapaszkodni a beszélgetőpartnereik mondataiba. Ehhez a helyzethez kerestem nyelvet, amiben érződik, hogy erdélyi, de nem lehet pontosan azonosítani, melyik régió. Ahogy kerésgéltem, kapóra jött a Varró Dani által magyarított McDonagh-darab, a Vaknyugat. Ahogy ő az ír parasztokat ábrázolja, az nagyon közel áll ahhoz, ahogyan a szereplőimről gondolkodom.”

Egy másik interjúban azt is hozzátette a szerző, hogy szóhasználatát tekintve nem akart beazonosítható székely tájszóhasználatban írni. Az említett forrásokat keverte többféle erdélyi nyelvjárással, és azt szerette volna elérni, hogy a szereplők egy sehol nem létező, mégis ismerős nyelven beszéljenek. Ugyanakkor Székely Csaba-san, összetéveszthetetlen stílusban és nyelvhasználatban. A Bánya-szövegek és a Székely-replikák egyediek a kortárs magyar irodalomban.

Minya Károly

A piros lámpánál meg kell állni Etika, nyelvhasználat és ami mögötte van

A beszéd is viselkedés

Arisztotelész Nikomakhoszi etikájának alaptétele, hogy „minden mesterség és minden vizsgálódás, de éppúgy minden cselekvés és elhatározás is, nyilván valami jóra irányul”. A tetteink, a viselkedésünk, a beszédünk s ezáltal a nyelv, a nyelvünk. A beszéd is viselkedés, cselekedet, amely a mindennapokban ugyanúgy megkívánja tőlünk a tudatosságot, mint a házimunka vagy a hétvégi bevásárlás. Ezek mellett persze a helyzethez is igazodnunk kell: a nyelvhasználat ideális esetben adekvát, vagyis a beszélő felismeri, mit mondhat, és mit nem mondhat, hogyan beszélhet, vagy hogyan nem beszélhet bizonyos helyzetekben. A megszólalásnak szabályai vannak; ezért beszélhetünk etikus/erkölcsös nyelvhasználatról is.

Etika és erkölcs – szinonimák?

A hétköznapiakban gyakran szinonimaként használjuk az *etika* és az *erkölcs* szavakat. Nyíri Tamás teológus, filozófus Alapvető etika című művében felhívja a figyelmet erre a tényre, de ugyanakkor leszögezi azt is: eredendően a kettő nem ugyanaz. Míg az erkölcs „szabályoknak és értékeknek az összessége, amelyet általánosan elismer és magára nézve kötelezőnek tart valamely emberi közösség”, addig az etikának – Wittgensteinnel szólva – semmi köze a hétköznapi büntetésekhez és jutalmazásokhoz: az etika az erkölcsös cselekedetek filozófiája – erkölcsfilozófia.

Különbségük folytán nyelvi megnyilvánulásuk is más: az erkölcsök egyszerű, konkrét parancsok, utasítások (imperatívuszok) formájában érvényesülnek („Ne ölj!”, „Légy udvarias!”, „A piros lámpánál meg kell állni.”) – vagyis értékítéletek. Az etika ezzel szemben addig ás a dolgok mélyére, ameddig már nem kérdezhetünk az egyes állításokra, és csak olyan válasszokkal elégszik meg, amelyek után nem tehető fel a *miért* kérdése (pl. „... jó az, amire minden irányul” – Arisztotelész). Máshol Heller Ágnes arról ír, hogy az erkölcsiség kétféleképpen találkozhat a mindennapokkal: szabályok és normák formájában. A szabályok azok, amelyek nem engednek mozgásteret

az embernek (lásd a példaként említett piros lámpa esetét), a normák – így a nyelvi norma is – azonban olyan „előírások”, amelyeknek különbözőképpen tesznek eleget az emberek – azaz mindenki egyénileg értelmezi a határokat.

Bibliai imperatívuszok

Nem véletlen, hogy az etika és a nyelv kapcsolatára, az illő vagy erkölcsös nyelvhasználatra már a bibliai időkben is vannak utalások, sőt a Bibliában nyelvhasználati kapcsolatos utasításokat is találunk. Mózes második könyvének klasszikus példája a Tízparancsolat. A nyelvhasználati közvetlenül összefüggő két parancsolat a harmadik („Ne mondd ki hiába Istenednek, az Úrnak nevét...”) és a kilencedik („Ne tanúskodj hamisan felebarátod ellen!”). Utóbbi azért is volt nagyon fontos tiltás, mert – olvassuk az egyik protestáns bibliakommentárban – a bibliai időkben két tanú egybehangzó vallomása alapján bárkit el lehetett ítélni (elég csak Jézus Krisztus újszövetségi elítélésére kapcsán a hamis tanúk bevonására gondolnunk). Mivel az első négy parancsolat (az első kőtáblán) az Isten és ember közötti kapcsolatra, a maradék hat parancsolat (a második kőtáblán) az ember és ember közötti kapcsolatra vonatkozik, elmondhatjuk, hogy az Isten-ember és ember-ember viszonyában – ha nem is teljes körűen, de egy-egy kiemelt területen – szabályozva volt a nyelvhasználat.

Honnan ered az etika?

Az etika tehát kérdésseltevések láncolatából fejlődhetett ki, addig fejtve vissza a szájakat, ameddig már nem lehetett feltenni a *miért* kérdését – vallja a filozófia. A retorikának is van azonban válasza az etika létrejöttére: a belga Chaim Perelman szerint a jó és a rossz opozíciójára építő bemutató beszéd műfajának köszönhetjük az etikáról való gondolkodást.

A retorika és az etika összefonódása azonban sokrétűbb ennél: a szónok jelleme, erkölcsi kulcsfontosságúak a retorikai szituációban, hiszen hitelességének alapját ezek a tényezők adják. S ha hétköznapi kijelentéseink értékítéletek – ahogyan egy Richard Weaver nevű amerikai tudós gondolja –, akkor a retorika – amely akár a kijelentések mestersége is lehetne – nem vonhatja ki magát az etika és az etikus nyelvhasználat hatóköréből, sőt, annak szerves részét kell, hogy képezze.

Pölcz Ádám

„Királynénak kelléssek”

Jó anyám szájából hangzott el ez a mondás az 1980-as évek vége felé, amikor ő már 90 fele járt. A cukor akkori drágulása juttatta eszébe, hogy gyermekkorukban (a XX. század első évtizedében) cukorral édesített „teát pirítással” (= pirított kenyérrel) csak akkor kaptak, ha betegek voltak. Nagyanyám ilyenkor elővette a szobában tartott ládából a süvegcsukrot, tört vagy vágott belőle egy darabot, majd ezt mondva: „Királynénak kelléssek!” – visszarakta. A ládát bezárta, a kulcsot eltette, a láda felett ő rendelkezett. Nagyanyám, amikor visszatette a ládába a süvegcsukrot meg valószínűleg a gyógyfüvet, és elhangzott a mágiikus mondás, a ráolvasás: hite szerint ezzel segítette elúzni a betegséget, tehát mindent megtett a gyógyulásért. Református nagyanyám legtöbbször azt is hozzátette: Isten segítségével.

A ráolvasásokkal leginkább gyógyítottak, és az asszonyok gyakorolták. A legegyszerűbb ráolvasások szinte mindenkinek a praktikái közé tartoztak. Az úgynevezett elhárító ráolvasások között több volt az olyan, amellyel igyekeztek minél távolabbra és távol szembélyre elküldeni a betegséget. A „Királynénak kelléssek”-ben a *királyné*ban testesül meg a mérhetetlen távolság, a *kelléssek* igében pedig az a vágy, óhaj, akarás, talán parancs, hogy „ne ránk szakadjon a gond, a baj, a betegség”. A királynénak legyen szüksége a praktikákra, ne nekünk.

A néprajztudomány által összegyűjtött ráolvasások bizonyítják, hogy leginkább változtatás nélkül hagyományozódott a szöveg. Így ezek a szövegek megőrizték régi nyelvi változatokat: például ilyen a ráolvasásban a *kellitik* ige *kelléssek* felszólító módú, egyes szám 3. személyű alakja.

A *kellitik* igét a hétköznapi értelmező szótár néprajzi stílusban élő szóként említi, azonban néprajzi példát nem idéz. Irodalmi példával bizonyítja létét: „Ha csontjaimat meg kelleltik adni” (Arany). Bár a TESz. *kell* szócikkében nem szerepel a *kellitik* ige, megtalálható származékszóként a felszólító módú, egyes szám 3. személyű igealakja: *köllyessék*. A példát a Nyelvtudományi Intézetben készülő akadémiai nagyszótár kéziratok anyagából emelték ki. Az írásban fennmaradt *köllyessék*, amely írástörténetünk egyik irányzatát képviseli, és a szájhagyomány útján megőrzött *kelléssek* – feltételezhetően – egymásnak nyelvjárási változatai. Az utóbbi, a szentesi *é-ző* változat is csak azért maradhatott meg a XX. századig, mert egy „megkövült”, hagyományos ráolvasás része.

Az elmúlt évtizedek alatt mások szájából is szerettem volna elővarázsolni – ha már mágiáról van szó – a ráolvasás szövegét: ez azonban nem sikerült. Az általam ismert néprajzi anyagban sem találtam meg. Nagyanyám viszont haláláig, amikor beteg volt a háznál, és körülötte foglalatzkodott, akkor szertartásosan mindig elmondta a betegséget máshova vagy másra küldő ráolvasást: „Királynénak kelléssek!”

Zsiros Katalin

Méltósággal és bátorsággal vállalni az anyanyelvet

Péntek Jánossal beszélget Balázs Géza

BG: – 2014 szeptemberében évfordulót ünnepeltél: az 50. tanévedet kezdted el. Hogy kezdődött?

PJ: – 2014. szeptember 1-jén azért mentem be az egyetemre (ahová egyébként szinte mindennap bejárok), hogy a tanszéken töltött 50 évre emlékezzem. Ez a mostani az 51. tanév, a hallgatókért töltött 5 évvel az 56. Egészen más volt az első fele, az 1989 előtti 25 év, annak is az első része, amikor még – előbb gyakornokként, tanársegédként – együtt voltunk az előző nagy nemzedék idős tanáiraival. A tanszéki kinevezésemért Márton Gyulának köszönhetem, a doktori értekezésemet is nála írtam meg. Ő 1976-ban halt meg (éppen a doktori védésem időszakában), Szabó T. Attila 1987-ben (de a 70-es évek közepétől ő is nyugdíjas volt). Nagy tervek, lázas munka az akkori zárt világban, egyre kevesebb hallgató, érezhető volt, hogy „fent” a tanszék teljes kihalását remélik. Akkor a zártság ösztönözött bennünket munkára. A „forradalmi” változás új pozíciókba emelt: az akkor egységes Magyar filológiai (nyelv- és irodalomtudományi) tanszék vezetőjévé választott, ezt a tisztséget viseltem aztán 33 szemeszteren át.

– **Kolozsváron nyelvészeti és néprajzi iskolát teremtettél, vagy mondjuk úgy: a rendszerváltás (fordulat) után teremtettél újra.**

– Belülről nehéz megítélni, mennyire és miben tekinthető ma iskolának a kolozsvári nyelvészet és a kolozsvári néprajz. A nyelvészetben a nemzedékváltás volt a feladat. Az új nemzedékkel megváltozott a tanszék szakmai karaktere. Korábban a tanszék a nyelvtörténet (Szabó T. Attila), a dialektológia (Márton Gyula, Gálffy Mózes) és az irodalmi nyelv története (Szabó Zoltán) tette karakteressé, iskolává, miközben a képzésben minden diszciplínát tanítani kellett. Ma a kognitív nyelvészetben, a szintaxisban, a szociolingvisztikában vagyunk elsősorban jelen. A tanszék folyamatos, több évtizedes közreműködése tette lehetővé, hogy elkészülhetett és meg is jelenhetett a Szabó T. Attila által elkezdett 14 kötetes Erdélyi magyar szótörténeti tár. Az utolsó kötetek szerkesztője már a fiatal nemzedékhez tartozó Fazakas Emese volt. A néprajz szakon a képzést (kezdetben kis szakként) 1990 őszén indítottam el, több mint negyven év szünet után. Ez a szünet túl hosszú volt ahhoz, hogy az akkor még élő „nagyokat”: dr. Kós Károlyt, Faragó Józsefet, Nagy Olgát be lehessen vonni a képzésbe. Saját volt tanítványaim lettek a tanárok: Keszeg Vilmos, Pozsony Ferenc, Tánzos Vilmos, meghívtam Kolozsvárra Gazda Klárát (ő az én nemzedékemhez tartozik) és férjét, Demény István Pált, aki a Román Akadémia kolozsvári Folklor Intézetébe került, váratlan haláláig ő is segített bennünket. Aztán a tanszékre került Kőnczei Csilla, Szikszai Mária, majd a többiek.

– **Melyek a legkedvesebb kutatási témáid, könyveid? Mivel vagy még adós?**

– Mint az 50 év első és második része, maga a munka vagy az eredmény is kiegyensúlyozódik. Az embernek ebben az életkorban legalább annyi az adóssága, mint amennyit megvalósított, legalább annyi az ellensége, mint a barátja, legalább annyi az irigye, mint ahányan elismerik, amit tett. Témaként megmaradt a dialektológia, sokféle adóssággal és folyamatos munkával, a magyar-román nyelvi viszonyok, kapcsolatok Erdélyben (a szociolingvisztika), szép volt mindaz, amit a nyelvészet és a néprajz határterületén végezhettem (ebből különösen az etnobotanika, ifj. Szabó T. Attila botanikus barátommal). Most már régóta a tanszéken meg-

Péntek János (1941) ny. egyetemi tanár, az MTA külső tagja, az AESZ elnöke. Az interjú kb. kétszeres (teljes) terjedelemben olvasható az E-NYÉK folyóiratban (www.mnyknt.hu/E-NYÉK). (A szerk.)

őrzött moldvai (csángó) nyelvi anyag szótári feldolgozásával foglalkozom.

– **Legendások az általad szervezett tanszéki kirándulások... Honnan jött az ötlet?**

– Sok a vonzó táj Kolozsvár környékén, számomra persze elsősorban a körösfői erdő tisztásai a legvonzóbbak. Különösen áprilisban, májusban, amikor minden virágban pompázik, és ősszel, amikor az avart lehet járni, gombák után lehet kutatni. A tanszék – ki-ki az idejétől függően – szívesen vesz részt ezeken a sajnos nem túl gyakori kiruccanásokon. És néha-néha közös tanszéki vacsorán. Számomra mindez nagyon fontos, és úgy látom, fiatalabb kollégáimnak is.

– **Minden erdélyi anyanyelvi rendezvényen ott vagy, elnöke vagy az AESZ-nek (Anyanyelv-ápolók Erdélyi Szövetsége). De figyelemmel kíséred a hasonló magyarországi rendezvényeket is, pl. az ASZ (Anyanyelv-ápolók Szövetsége) munkáját. Miben különbözik a kettő?**

– Egyik alapítója voltam az AESZ-nek, és már jó ideje elnöke vagyok. Annak idején azért választottuk ezt a nevet: Anyanyelv-ápolók Erdélyi Szövetsége, hogy ezzel is kifejezzük – akkor még csak óhajként – az anyanyelvi mozgalom erdélyi és magyarországi kapcsolódását. Ez később sok mindent jelentett: programok, versenyek összekapcsolását, kölcsönösséget, személyes, életre szóló barátságokat. Azt, hogy már nagyon rég Kárpát-medenceivé vált a szép beszéd verseny, a kis- és nagyiskolások helyesírási versenye, a nyelvhelyességi verseny. A különbség a helyzetünkből adódik: a szűkebb mozgástérből, intézményünk sok tekintetben virtuális létéből, a források szűkességéből. Az én jelenlétemnek, közreműködésemnek elsősorban ebben lehet szerepe: a kapcsolatokban, a kapcsolódásokban, a pályázatokban. Szóval az ember ebben az életkorban a kapcsolati tőkét kamatoztatja. A köz vagy a nyelv, a mozgalom érdekében.

– **Egyszer azt mondtad, hogy a Nyilas Misi akciót érzed az egyik legsikeresebb társadalmi tevékenységednek. Miről is van szó?**

– 1990 után tanárként egyre inkább azt kellett látnom, hogy az új világban szinte kilátástalanná válik a nehéz helyzetben élő, egyébként tehetséges gyermekek továbbtanulása. A pénz fontosabbá vált, mint a tehetség, mint az ambíció. Rögeszmém lett, hogy enyhíteni kell ezen a kilátástalanságon, rendszeres támogatással kell segíteni és bátorítani a magyarul tanuló gyermekeket. É. Kiss Katalin, a szakmában jól ismert nyelvész kollégánál egy kolozsvári konferencián hallottam tőlem erről a helyzetről, az ügy mellé állt, és együtt valósíthattuk meg azt, ami kezdetben lehetetlennek tűnt. Ez a mostani tanév a 12. év a program működésében. Nagyon sokan álltak mellénk, hűséges társaink, támogatóink vannak. Jelenleg közel 400 ösztöndíjasunk van (300-an a közoktatásból, százan a felsőoktatásból). Havonta 5-6 millió forintnyi ösztöndíjat közvetítünk: minden támogató tudja, kinek, minden ösztöndíjas tudja, kitől.

– **Hogy látod a magyar nyelv és kultúra jövőjét Erdélyben, a következő 50 évben?**

– A magyar nyelvet a beszélők tartják fenn, tartják meg. A nyelvmegtartásban nagyon fontos maga a nyelvhasználat, az, hogy a beszélő kellő méltósággal és bátorsággal vállalja anyanyelvét, legfőbb módszere pedig a bátorítás. A legfőbb és legaggasztóbb gond a magyar nyelv tévesztése földrajzi, demográfiai értelemben és a nyelv lehetséges szerepeit tekintve. A demográfiai adatok és folyamatok nem túl biztatóak, a legutóbbi népszámlálások szerint tíz évente közel 200 ezres volt az apadás, azaz évente 20 ezres. De a nyelvünk és a kultúránk is közös itt a Kárpát-medencében, egymást erősíthetjük. A kultúra fenntartásában nagyon fontos az oktatás, a műveltség, mert – mint a Nyilas Misi programban is látjuk – tehetségek mindig vannak, tehetségek mindenütt születnek. Írók, művészek, tudósok is. A nagy kérdés aztán az, hogy kibontakozhatnak-e, és hogy hol bontakozhatnak ki, hol érvényesülhetnek: itthon, Magyarországon vagy valahol a nagyvilágban? Bízunk magunkban, a fiatalokban.

Fentebb stíl az Operában?

Az Operaház 2014/15. évi műsorkalendáriuma tréfás hangú, szellemes ismertetőket közöl a repertoáron szereplő operákról. Ezek a csattanós rövidséggel megírt szövegek láthatóan azzal a céllal készültek, hogy a populáris kultúrán, bulvármédián szocializálódott fiatal közönséghez is közelebb hozzák az opera világát. Például Erkel Dózsa Györgynek tartalmát így foglalják össze: „D. György kisnemesi származású katona vezető beosztásba kerül, de ez szúrja a burzsoázia szemét. Címszereplő szerelmét és barátait lecseréli, és már a parasztokhoz sem kedves, ami rossz döntésnek bizonyul. Klasszik ruhacserés önfeláldozásnak köszönhetően D. György menthetné a bőrét, de inkább elszégyelli magát. Borzalmas kínhalála miatt viszont mi kérünk elnézést!” Mozart Szóktetés a szerájból című daljátékáról pedig ezt az összefoglalást kapjuk: „Egzotik-romantik lányszabadítás a török basa szerájában, elviselhető mennyiségű drámai fordulattal, gonosz háremőrrel, kéjes órák ígéretével, vakmerő szerelmesel és keresztyéni basával, aki annak ellenére bocsát meg a szerelmeseknek, hogy erre semmi oka sincs.”

E sorok írója több mint ötven éve bérlője az Operának, így szükségképpen átesett jó néhány stílusváltáson, modernizációs törekvésen (például amikor a Don Giovanniban a Don Ottaviót alakító tenoristának áriája éneklése közben egy régi keletnémet Optima írógépet kellett ütögetnie), úgyhogy elég nehéz lenne ilyesmivel meglepni. Most sem az ismertetők ironikus hangvételét teszem szóvá – hátha éppen ezzel lehet néhány új rajongót szerezni az opera műfajának? –, hanem csupán két jelzőre szeretném ráirányítani olvasóim figyelmét: *klasszik ruhacsere*, *egzotik-romantik lányszabadítás*.

Volt egy időszaka nyelvhasználatunknak, amelyben a latin szavakat, neveket (elsősorban német hatásra) megfosztották végződésüktől, gondoljunk Kazinczy „fentebb stíl”-jére vagy Berzsenyi *Horácára*. A szó- és névcsonkításnak ez a gyakorlata a tizenkilencedik század vége felé megszűnt, s azóta sem tért vissza. Nem látszik valószínűnek, hogy a műsorkalendárium szerkesztői ezt a divatot kívánják feléleszteni. Sokkal hihetőbb, hogy a *klasszik* meg az *egzotik-romantik* valójában angolosság, vagyis a *classic*, az *exotic* és a *romantic* mintáját követi. Mivel napjainkban lényegében az angol az egyetlen olyan idegen nyelv, amellyel fiataljaink aránylag alaposabb ismeretséget kötnek, a szerző joggal számíthat arra, hogy a csonka végű melléknevek játékosságára is véők lehetnek.

„Vevők lehetnek”? Úgy látszik, én is kezdek beleesni ebbe a szlenges stílusba. Be is fejezem gyorsan. De remélem, hogy a *klasszik* és társai megmaradnak a játékosság egyszeri tüneményének, s nem válnak egy újabb idegenszerűség kiindulópontjává.

Kemény Gábor

Vőlegénymegőrző, szexturkáló

A húgom 40 éve él Svédországban, akcentus nélkül beszél magyarul, pedig a férje, ottani rokonai, kollégái mind svédek. Amikor évente, akár többször is, hazalátogat, mindig megkér: no, akkor most mondd el az új szavakat.

Évekig nem tudta elképzelni se, mi lehet az az *eredetiségvizsgáló állomás*. (Talán csak nem festményeket vizslatnak ott művészettörténészek?) Az pedig végképp meglepte (egyébként engem is), miért van szükség *vőlegénymegőrzőre*, és mit árulnak a *szexturkálóban*?

Nos, a *vőlegénymegőrző* a hazai esküvői szótárunk újdonságja. Amíg a menyasszony ki tudja, hány ruhát felpróbál, addig a vőlegényt – jobb szalokban – leültetik, kávéval, teával kínálják, képeslapokat adnak a kezébe, hogy ne unatkozzon. Igen, valahogy a *gyermekmegőrző* példájára. Az ötlet bevált, az órákig várakozó férfiak így valahogy jobban elvannak.

A *szexturkáló* kifejezést a Dob utcában fedeztem fel, egy cégéren – beljebb nem merészkedtem...

Új szavaink egyre gyorsabb, szinte robbanásszerű növekedésének vagyunk szem- és fültanúi. Ez érthető, hiszen soha nem volt olyan közel a nagyvilág, mint ma, az interneten keresztül minden pillanatok alatt elterjed, nem utaztunk olyan sokszor, mint manapság, és nem költöztek annyian más országba, mint napjainkban. A világjárás, a globalizáció, a fogyasztói társadalom ugyancsak szerepet játszik a külföldi újdonságok minél gyorsabb átvételében, és ezeknek a fogalmaknak nevet kell találni.

Ugyanakkor nagyon sok szó csak Magyarországon létezik, és kifejezetten kérészerű. Nemhogy egy bizonyos társadalmi rendszerhez kötődne (emlékezzünk a rendszerváltás előtti világot megidéző szótárakra), de olykor csak néhány hónapig, évig él. Ilyen például a *dubajozni* kifejezés, amit megmagyarázni elég bonyolult dolog – miért pont Dubaj? Mi közük van (volt) egyes fiatal magyar nőknek ehhez a közelkeleti országhoz?

Legújabb kedvencem egy vendégségben hangzott el. A már órák óta ricsajozó, rohángáló gyerekhalmaz közül az egyik tréfás kedvű szülő megpróbálta kiráncigálni csemetéjét, azzal a felkiáltással: ha rossz leszel, nem viszlek magammal az *élő show*-ba! A gyerkőc (a tehetségkutatók lelkes nézője) azonnal felfogta e büntetés mértékét, rögvést megjuhászott, és azonnal elkezdett haza készülni...

Elek Lenke

Nyelvi játékok a homofóniával

A homofónia (hasonló hangzás) a homonímiának (azonosalakúságnak) az a fajtája, amelyben az eltérő írás-kép és az eltérő jelentés ellenére azonos a hangzás.

A költészet is gyakran él a homofónia jelenségével:

*Pál nem hagyja: ötet **uccse!** / Péter ordít: ő meg **ügy se!*** (Arany János: A fülemile)

Bravúros, ha a kiejtési homonimák rímhelyzetbe kerülnek:

*Behúnyja a lelkét, ki issza a **Léthét** / s örökre feledve a létnek a **létét**.*

Babits Mihály *Laodameia* című versében egy mitológiai folyónév tárgyragos alakja (a görög mitológia szerint az alvilág egyik folyójának a neve *Léthé*, azaz 'feledés'; az ókori hiedelmek szerint a holt lelkek azért ittak az alvilági folyó, a *Léthé* vizéből, hogy elfeledjék világi életüket a túlvilági élet előtt) és a *lét* főnév kétszeresen toldalékolt formája (*lét + é + t*) azonos hangzású.

Kosztolányi Dezső *A csata után* című versének végrímei homofónok: *csel* szavunk birtokos személyjeles formája és a *Csele-patak* neve hangoztatáskor egyforma:

*Tajtékos embervért iszik a rét, az út... / Győzött az ellenség ágyúja és **csele**, / királyi zsákmányát ragadja a **Csele**, / a fergegében a kürtészó zokogva búg.*

Egy másik versében egy görög személynév (*Thepszis*, az ókori hagyomány szerint a tragédia feltalálója) és egy köznévi vulgáris alakváltozata eredményez homofóniát:

*Megölte lassanként a szépszis / e dészás, rocskás, bögrés, **tepszis** / cselédet. / De ezt kiáltja most a szépszis / felétek: / Bezzeg, ha vitte volna **Thepszis** / kordélya, hát megmentik ezt is, / s feléled. (Csacsi rímek. Házartási alkalmazott halála)*

Tragikus hangvételű vers egy pontján meglepő az ilyen játék, a zsidó *Éli* név és a magyar *éli* ige egybeesése:

Már fellobban a béke lidérce mint Patmoszon ahol / közel van de nehéző megfogni az istent – megfoghatatlan / hogy mégis micsoda öröm látni (hacsak lelki szemével / is) hogy ott van ott kell lennie él él **túléli** túlélte él él **Éli** / *Éli* élni fog – megfoghatatlanul élni (Somlyó György: *Millenniumi mesék. Anya a Gettóban*)

Néha a mássalhangzó időtartamában különböző szavak megtévesztően hasonló hangzását használják ki a költők játékra:

*Ilyen eset még nem **esett** magyar ember házán.* (Arany János: *Pázmánlovag*)

*nem egy apa, nem egy **nemzet**, / nem egy faj, de maga a nem: / emberiség, aki **nemzett**.* (Szilágyi Domokos: *Fénnyel csobogó szobában*)

Már a vicc határát súrolja Kosztolányi Dezsőnek több homofón rímpárja. Van, hogy felszólító módú igét (*alhat* → *allass*) és főnevet kapcsol össze páros rímekben:

*Hogy nyugodtan **allass**, / üres legyen az **alhas**.* (Orvosi tanács)

Rövidülés következtében a *kiáll* ige múlt idejű formája egybeesik a *kiáll* ige szótári alakjával, ezért ötletes homofón rímpárt alkot:

*A nap tüze, látod, / a fúrge diákat / a hegyre kicsalta: a csúcsra **kiállt**. / Csengve, nevetve / kibuggyan a kedve / s egy ós evőét a fénybe **kiállt**.* (Áprily Lajos: *Március*)

József Attila is él a homofónia figyelemkeltő szerepével rímeiben, például amikor a személyjeles határozószó nyomatékos változatát csendíti egybe az *ének* főnév birtokos személyjeles alakjával:

*De **énnekem** / pénzt hoz fájdalmas **énekem** / s hozzám szegődik a gyalázat.* (Nagyon fáj)

Arany János egy angol és egy hasonló hangzású magyar szót rímeltet:

*S a nép, az istenadta nép / Oly boldog rajta, **Sire!** / Konyhói mind hallgatva, mint / Megannyi pusztá **sir**.* (A walesi bárdok)

Szilágyi Domokos szintén ilyen típusú összecsengetéssel űz tréfát:

*Ákos, a festő, festvén festeget [...] / és orrcimpát, melyből kiáll a **szőr**, / és Júliát, ki atyját kéri: **Sir!*** (Ákos, a festő)

Egy másik versében ötletes a j és ly megegyező ejtéséből fakadó homofón szavak egymás mellé helyezése:

*mégsem kívánok még egy életet, / se tegnapi, se mai ésszel / (végül mindkettőt / együtt vész el), / **se kéjt, sekélyt*** (Öregek könyve)

A morfémahatár áthelyezése – miközben a homofónokhoz új értelem társul – rímhelyzetben tréfás kapcsolást szül:

*Nézd: az ebadta fiúja / szövegét szakadtig fújja. / Minden pénzt **megérez**, / (minden pénzt **megér ez?**...) (Buda Ferenc: *Keringő 12 tételben, alcímekkel. Karrier 1.*)*

Nyilvánvaló a humoros hatásra törekvés a következő Kosztolányi Dezső-idézetben. Az összetett szó két elemre tagolása (retorikai fogalomként: *calembour*) új jelentést eredményez:

*Volt nők miatt **egy pár bajom** / S **egy párbajom**.* (Csacsi rímek. Vallo-más)

Egy másik tréfás versében a melléknévi szerepű, 'néhány' jelentésű határozatlan számnév és az *egy* számnév kicsinyítő képzős és tárgyragos formája a kiejtésben egybevágh:

*Az ember / **egy-két** / **egykét** / létrehoz... (Holnap összedől e bús világ)*

Nevetésre ingerlő Kosztolányi Dezső homofón rímpárja, amely egy főnevet és egy kérdőszavas igét kapcsol egybe a rímeléssel:

*Rátok tekint két **félteke**, / hogy **féltek-e?*** (Csacsi rímek. *Napoleon katonáihoz*)

Tóth Árpád tréfás verseiben nemegyszer játszik rá az egyező hangzású rímekre:

*Ahelyett a sors azzal ver meg, / Hogy húsvéti verseket **ontsak**, / Holott jó alkalmi verset, / Zápat s fanyarat s nyersét / Gyan Thula versirója **ont csak**.* (Húsvéti versike)

*A hagyma, a hagyma, / Érte bűm nagy ma, / Hangsúlyozzam **azt talán**, / Hogy minden művelt család **asztalán** / E gyengezöld növény mily gyakran / Áll ma? (Hagyma-koszorú)*

A mássalhangzó-törvények (az összeolvadás és a zöngésség szerinti részleges hasonulás) miatt keletkező véletlen kiejtési azonosságra építi a költő a sorok összecsengetését. *Hagyma-koszorú* című versében az a játék alapja, hogy egy ige és egy időhatározó-szó együttes hangzása egyezik meg egy főnévével:

*E szenzációk dús halomban / Ne zengjenek ma bús dalomban, / Engem minden hidegen **hagy ma**. / Ellenben mit szólnak ahhoz, kérem, / Hogy drágább lett a **hagyma?***

Ugyanebben a tréfás versében a rövidülés hangtörvénye miatt egy ragos főnév és egy összetett főnév hangzása egyforma:

*És rám az se leverő, / Hogy ez a kapitány, ez a Gerő / **Karddal** / Akarta dirigálni, hogy milyen / Legyen a parlamenti **kardal**.*

A homofónia képes a fogalmilag távolabbra eső szavakban is felerősíteni a betűrímek hatását:

*Ebből immár alig lesz **édes ének**, / Üdvözlötül a költő **édesének**, / Nehéz hang érdesíti itt-amott / A futamot. (Tóth Árpád: *Hegyi beszédek felé*)*

A homo ludens (játékos ember) a legkülönbözőbb szövegtípusokban játszik rá a homofóniára. A költészetben a hasonló hangzású szavak különösen rímhelyzetben válnak feltűnővé és hatásossá.

Szikszainé Nagy Irma

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Az időviszonyítás egy sajátos esetéről a Történeti Magánéleti Korpusz alapján: *tyúkmonysüttig*

Sokféle képzetből meríthetünk, ha meg akarjuk határozni az egyes események közt eltelt időt: alapvető, hogy térbeli tapasztalatokat általánosítunk, vagy a változást mozgásként értelmezzük. Könnyen eszünkbe juthatnak az olyan fordulatok, mint *jövő hétfő, szállnak a percek, elérkezett a pillanat, versenyfutás az idővel*. Régi szövegekben viszont találkozhatunk olyan időviszonyításokkal, amelyek manapság inkább érdekességnek számítanak, nem kifejezetten közismertek, ilyen a *három heteknek elforgása, az estére kelvén az idő* vagy éppen a *tyúkmonysüttig ~ tyúkmonysüttig való idő*. A szókincs más részeihez hasonlóan tehát ez a fogalomkör is változik.

A nyelvi változások a mindenkori élőbeszédben, a hétköznapi nyelvhasználatban indulnak meg és zajlanak le, s ezek egy része idővel az írott nyelvben is megfigyelhető. A történetiségben visszafelé haladva egyre közvetettebben férhetünk hozzá a mindenkori nyelvhasználathoz. A 16–18. századból már nagy mennyiségben maradtak fenn olyan nyelvemlékek, amelyek – eltérő módon és mértékben – felidéznek a korabeli beszélt nyelvet. Ilyenek a magánlevelek és a szóbeliségben formálódó, a hitelesség érdekében híven rögzített tanúvallomások. Noha mindkét szövegtípus kevert nyelvváltozatú, az élőnyelvhöz való viszonylagos közelségük miatt mégis ezek tekinthetők a legalkalmasabbnak a nyelvi változások és a nyelvhasználat társadalmi beágyazottságának vizsgálatára.

Az MTA Nyelvtudományi Intézetében nemrég lezárult egy munkálat, melynek célja az volt, hogy egy grammatikailag (első-sorban morfológiailag) elemzett adatbázist hozzon létre az 1772 előtti magánéleti nyelvhasználat köréből, az úgynevezett Történeti Magánéleti Korpuszt (a keresőfelület már elérhető, használható, nemcsak kutatók számára: <http://tmk.nyud.hu/>). A feldolgozott nyelvi anyag boszorkányperes kötetekből és magánlevél-kiadásokból áll. Az elektronikus gyűjtemény összes (magyar) szavához morfológiai elemzés járult. A programot mai magyar nyelvű szövegek elemzésére fejlesztették ki, ezért a történeti forrásokat a digitalizálás után a program számára feldolgozhatóvá kellett tenni. Az új szövegváltozat közvetíti az eredeti nyelvi anyag és az elemzőprogram között: a mai sztenderdhez közelítő, hangjelölésében-helyesírásában egységes szöveget hoztunk létre. Fontos, hogy a mai megfelelőekkel nem rendelkező vagy attól eltérő használatú szövelemeknek is meg kellett maradniuk az elemzett változatban (ilyen a 'tojás' jelentésű *tyúkmony* is). Az ilyen elemek felismerését „meg kellett tanítani” az elemzőnek: ezt többek között a folyamatosan bővülő tő- és toldaléktár biztosítja. Az alaktan szintjén így nincs eltérés az eredeti és a köztes (normalizált, sztenderdizált) változat között. Az eredeti szöveg alatt jelenik meg a normalizált és az elemzett szövegváltozat. A találatok előtt rövidítve szerepel a forrás megnevezése, a szöveg keletkezésének ideje és helye (amennyiben ismertek), a levelek esetében a küldő és a címzett viszonya, valamint a társadalmi státusuk. Az elemzés az adott szótő és a hozzá kapcsolódó grammatikai kategóriák (ígeköté, esztragok stb.) nemzetközi rövidítéséből áll (l. a lenti ábrát).

A szerző az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának harmadéves hallgatója, az MTA Nyelvtudományi Intézetében zajló „Morfológiai-
lag elemzett adatbázis az 1772 előtti magánéleti nyelvhasználat köréből” című OTKA-munkálat résztvevője. (A szerk.)

A program által megadott (majd ellenőrzött) elemzésnek köszönhetően rákereshetünk betűsorokra, szófaji, tő- és toldalékkategóriákra, elemcsoportokra. A normalizálási folyamat lehetővé tette, hogy az elemzett anyagban ne kelljen többszörös keresést lefuttatni a nyelvjárásból, hangjelölésből, helyesírásból származó különbségek miatt. Ez azért is lényeges, mert a lehetséges írott alakok szerinti kereséshez szükséges lehet az előzetes szövegismeret, mint a konkrét példában: *tik, tiwk, tyuk, tyúk* stb. Más keresési felületeken ezeket több lekérdezéssel kaphatjuk meg (Magyar Nemzeti Szövegtár, Történeti Szövegtár, Magyar Elektronikus Könyvtár), természetesen ezek jóval nagyobb adatmennyiséget feldolgozva, más célkitűzéssel készültek. Egy morfológiailag elemzett adatbázisban történő keresés mindenestre felgyorsítja, megkönnyíti a kutatást megalapozó adatgyűjtést, meghozza viszonylag nagy mennyiségű forrásanyag alapján – ez egyelőre mintegy 4 millió karakternyi szöveget jelent. A nyelvi változások feltéréséhez azonban fontos volt szem előtt tartani, hogy az alaktani és funkcióbeli különbségeket (tő- és toldalékváltozatok, szófaj) megőrizzük az elemzés során annak megfelelően, ahogy a nyelvi valóságban ezek megfigyelhetők. Jelzői használatban (a normalizált sorokat idézve): „Zsirt adván Jóczikné, megken a fatens lábát, hát egy *tyúkmonysütlnyi* [Adj] idő múlva minden fájdalom eltávozik a fatens lábának” (1716); határozószói funkcióval: „Telt abban egy *tyúkmonysüttig* [Adv] való idő, kiment Czákiné és összeszidván: »Eb ágyából esett szajha fia, mit keressz itt?»” (1745).

A 16. század előtti időszak nyelvemlékeihez viszonyítva a magyar nyelven rögzített tanúvallomások és a nagy mennyiségben fennmaradt magánlevelek új szövegtípust alkotnak. Ezek által pedig vizsgálhatóvá válnak olyan nyelvi jelenségek, amelyek – bár a megelőző időszakokban is használatosak lehettek – írásos formában ekkor még különféle okok miatt nem őrződtek meg. A *tyúkmonysüttig* azok közé az elemek közé tartozik, amelyeket a Nyelvtörténeti Szótár sem idéz a 16. századnál korábbról, így a használatbeli előzményeire csak következtethetünk. A *tyúkmonysüttig* vagy *tyúkmonysütlig* egy jellegzetes figyelemáthelyezéssel keresztül kerül az időviszonyítás szókincsébe. Ilyenkor az esemény megnevezésével azt az időtartamot jelöljük, ami alatt az adott esemény végbemegy, 'míg egy tyúkmony megsül'. Egy igen hétköznapi tapasztalat válik tehát elvontabbá. Az így létrejött kifejezés olyan beszélt nyelvi sajátosság lehetett, mely a magánlevelezések és tanúvallomások történetmondásába is bekerült: „úgy mint két *tyúkmony sülte után* annyira elájula” (1557); „lábának térdét megfogta, egy *tíkmony sütlig* rajta tartotta” (1584).

Egyelőre kisszámú előfordulásról beszélhetünk, ugyanakkor feltűnő bennük a használatbeli ingadozás. Az egyre inkább általánossá váló használatot és a tömörítési szándékot mutatja, hogy már a 16. században sem kellett a kifejezésben szerepelnie az *idő*-nek (ahogy a fenti példákban sem látjuk). Ez azonban nem vált kötelező érvényűvé, mert bár a 18. századi előfordulásokban szintén megtaláljuk magában – „mint egy *tyúkmony sötik* kezinel fogva föl fogták” (1733), „azonnal *edgy két tyúkmony sūt alatt* meghogyult” (1740) –, nem példátlan az egyértelműsége törekvése sem: „*egy tyúkmony sütlnyi idővel*” (1745). Az eddigi adatok alapján nem korlátozódott egy tájegységre a használata; ismert Borsodban, Sopron és Zala megyében, de Kolozsvárról származó szövegben is.

Érdemes megemlíteni, hogy a *tyúkmonysüttig* kifejezést több gyűjtemény jegyzi szólásszerű fordulatként, 'rövid ideig' jelentésben (pl. Baranyai Decsi János 1592-es gyűjteménye, az 1788-as „Kis magyar frázéológia”, sőt a 19. századi „Magyar közmondások könyve”, vagy a „Magyar közmondások és közmondás-szerű szólások”). A 17–18. század folyamán a *tyúkmony*-t kezdi felváltani a *tojás*, az időviszonyításra vonatkozó, szólásszerű megnevezés azonban megőrzi a hagyományosabb változatot.

Varga Mónika

[50] Tel. 51. 1590-péntek, Telegdy Janos > Telegdy Pál, nemes > testvére (E) - 775569

hogya	rea erkezek	egy	Tiukmonj swltigh	nem	tharthotht	vagy	fulada	megh	ßeorniw	kinnal.
Hogya	ráérkezek,	egy	tyúkmonysüttig	nem	tartott,	vagy	fullada	meg	szörnyü	kinnal.
hogya	rá +érkezik	egy	tyúk+mony+süttig	nem	tart	vagy	fullad	meg	szörnyü	kin
Adv Proj Rel	VPfx.V.Ipf.S3	Q	Adv	Adv	V.Past.S3	C	V.Ipf.S3	VPfx	Adj	N.Ins

Erős fegyverünk a nyelvi harcban Egy erdélyi nyelvművelő, Murádin László

Murádin László munkásságának kiemelkedő alkotása *A romániai magyar nyelvjárások atlasza* (RMNyA. I–IX. Gyűjtötte: Murádin László, szerkesztette: Juhász Dezső, Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1995–2004). Tudományos feladatai mellett Murádin László évtizedek óta lankadatlanul írja nyelvi ismeretterjesztő, nyelvművelő írásait, talán ő a legnagyobb teljesítményű erdélyi nyelvművelő. „A nyelvművelés itt már nem nyelvészeti, hanem társadalmi kérdés” – írta 1971-ben a Korunkban, s ennek a programnak igyekszik megfelelni azóta is. Írásait többször is közreadta gyűjteményes kötetekben, pl. *Anyanyelvünk művelése* (Gálffy Mózessel, Kriterion, 1975), *Szavak titka* (Dacia, 1977), *Szavak színváltózása* (Dacia, 1983), *Anyanyelvünk ősvényein* (Erdélyi Gondolat Kiadó, 1996), *A hely, ahol élünk. Barangolások Erdély helynevei között* (Erdélyi Gondolat Kiadó, 1998), *Utak és nevek* (Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, 2003), *Ki volt az a bizonyos Deákne?* (Europrint, Nagyvárád, 2003), *Anyanyelvi mozaik* (Erdélyi Gondolat Kiadó, 2004), *Erdélyi magyar nyelvfeldrajz* (Europrint, 2010), *Babér és borostyán. Válogatott nyelvművelő írások* (Europrint, 2012), *Hókuszpókusz. Nyelvművelő írások* (Europrint, 2014).

Legutóbbi munkájában a hazai nyelvművelésben már ritkán emlegetett gondolatokat sorakoztat fel. De tudomásul kell venni, hogy kisebbségi nyelvi helyzetből nézve a nyelvművelésnek lehetnek más hangsúlyai. Kosztolányi Dezső gondolataira rímelve kezdi könyvét: „Aki szépen beszél magyarul, az tisztelgetben tartja a magyar nyelv nyelvtani, szerkezeti szabályait, a hangképzést, a hangsúly és a hanglejtés sajátosságait, szókincs és stílusa a beszédhelyzetnek megfelelő. Arra törekszik, hogy nyelvhasználatát az irodalmi nyelv képviselte nyelvi eszményt minél inkább megközelítse. (...) A nyelvileg művelt ember nem csupán így vagy úgy, jól-rosszul megérteti magát, hanem a nyelvet gondolatokat, érzéseket, hangulatokat híven tolmácsoló hangszernek tekinti.”

Az általános gondolatok után a kisebbségi, nemzetiségi körülmények között használt magyar nyelvre tereli a szót: „nemzetiségi körülményeink között a magyar nyelvhasználat két szinten aktív: a legalsón, a családi nyelvhasználat szintjén, és a legfelsőn, az irodalom, a közírás, a rádió és a televízió szintjén. Ami közben van, az – több-kevesebb kivételt nem számítva – nem magyar nyelven folyik. Ezért a közélet, a foglalkozások, a szakma területein, kétnyelvű környezetben – mindenhol a világon – nyelvi kölcsönhatások lépnek fel, főleg mint más nyelvből átvett és használt szavak vagy mint tükörfeljelezések. A nemzetiségi közösségek nyelvében ezek mint hibák, nyelvi vétségek jelentkeznek. Ezzel az alsóbb szintű nyelvvállalattal szemben az irodalom és az irodalmi nyelv a nyelvi eszményt, az anyanyelvi normát jelenti és kell, hogy jelentse.” Akadnak majd, akik azt mondják, ezek a kétnyelvűség-kutatások fényben korszzerűtlen (sőt káros) gondolatok, ám aligha itélkezhetünk kisebbségi létben szerzett tapasztalatok híján. „Az erdélyi magyar nyelvművelés ma már küzdelem: küzdelem nyelvünk fokozatos elrománosodása ellen, küzdelem a magyar nyelvért, a magyar nyelv megőrzéséért. Egyik oldalon áll a magyar közösség, mely természetesen módon küzd mind nemzeti öntudatának, mind anyanyelvének megtartásáért, a másik oldalon ott áll a hatalom, amely mindent megtett és megtesz az egységes nemzeti állameszmény érdekében a nemzetiségek, elsősorban a jelentős magyar kisebbség elsoványításáért... S szomorúan be

kell vallanunk: az elmúlt csaknem 100 esztendő alatt újabb és újabb hadállásokat veszítettünk.”

Murádin László határozottan elkülöníti egymástól a két- és a kevertnyelvűséget: „Amilyen dicséretes dolog a kétnyelvűség, a többnyelvűség, éppannyira megrovandó az idegen nyelvű környezetben élők beszédében jelentkező kevertnyelvűség. Ha a kevertnyelvűség, a román nyelvi hatás felerősödésének okait vizsgáljuk, akkor elsősorban arra a történelmi, társadalmi állapotra kell utalnunk, melynek következtében mind a falusi szórványmagyarság, mind a városi magyar lakosság a románsággal keverten, a románsággal szemben ma már kisebbségben él. Az egyének egyre kevesebb alkalma nyílik, kilépve a családi körből, hogy anyanyelvén is megszólaljon. S aki egyre kevesebbet beszél magyarul, nincs hol anyanyelvét gyakorolnia, nemcsak kétnyelvű, hanem kevertnyelvű lesz, családi, baráti körben is egyre több román szót, kifejezést használ. Mondhatnók: ez a mai demográfiai helyzet következménye. Igen ám, csak hogy a hatalom az elmúlt 95 év folyamán a demográfiai helyzet megváltoztatása, a román anyanyelvű lakosság túlsúlya érdekében mindent megtett és megtesz...”

A szerző személyes tapasztalata: „Kolozsvár Györgyfalvi lakótelepének 11 négy- és tízeleteres tömbházában a magyar családokat kerestem fel. Ezekben a tömbházakban nem volt olyan szint, olyan emelet, ahol a négy lakásban mind magyarok laktak volna. Az elosztás így történhetett: vagy négy román, vagy egy magyar és három román, két-két magyar és román család. Az elosztás nem volt véletlen, hanem tudatos telepítés következménye. Mindez azért, hogy kilépve a lakás ajtaján, a szomszédokkal is románul kelljen beszélni.” Ennek következménye a kevertnyelvűség, amelyre a következő példákat hozza: „senki sem beszél szépen a nyelvet, ha egy másik nyelv szavait keveri mondataiba. (...) Ha például nem *tasakba*, hanem *pungába* ömlesztjük a cukrot, ha autónkkal nem közvetlenül a *szegélykő* vagy a *járdaszél*, hanem a *bordura* mellett állunk meg, ha a beteg gyereket nem az *orvosi rendelőbe*, hanem a *diszpenzária* visszük, ha nem a *fecskendőt*, hanem a *sziringát* főzik ki, ha nem *bérletet* veszünk az útvonalra, hanem *abonamentet*...” Majd így folytatja: „Tanárnók beszélgetéséből jegyeztem fel, hogy az egyikük ösztől *krésába* viszi a gyereket, hogy ha sikerül neki a városban helyet, tanári állást találni, megszűnik végre a mindennapi *nyavéta*, mert eddig ugyanis a vidéki iskolában *szuplinitorként* tanított, most talán sikerül *tituláris* álláshoz jutnia. Sikerül talán esténként még olvasni is, hiszen már túl van a *definitív* vizsgán, de már a fizetés szempontjából is érdemes letenni a *grádvizsgákat*, ne csak másnak legyen meg a *grádja*. Holnap felmegy az *ispektorátusra* – mondja –, hogy kivegye a *dovádát* a *régiségről*...”

Murádin László kiterjesztett nyelvművelést, voltaképpen nyelvi tervezést lát jónak: „A nyelvművelés végső soron társadalmi kérdés. Beletartozik az anyanyelvű iskolai oktatás, a köz- és művelődési élet lehetősége és gyakorlása, a magyar nyelvű napisajtó, a rádió és a televízió, az irodalom hatékonysága, egyszóval azoknak a forrásoknak az irányítása, ahonnan a társadalom tagjai anyanyelvi ismereteiket merítik.” Vagyis a szerző által képviselt nyelvművelés jócskán túlmutat önmagán.

De miért *Hókuszpókusz* a gyűjtemény címe? Nyilván azért, mert megmagyarázza a *hókuszpókusz* eredetét: a pap latin *hoc est corpus* (ez az én testem) mondatát értelmezték az egyszerű hívők ekként. Murádin László könyve azonban nem „bűvészkedés” a szavakkal, hanem a nyelv érdekességein át a nyelvi tudat mélységeibe vezető út. A nyelvművelő-társ, Komoróczy György a Krónika online-on így zárja ismertetését: „A jeles tudományos kutató és nyelvművelő Murádin László céljának megfelelően a *Hókuszpókusz* című kötet egyaránt alkalmas magyarságtudatunk erősítésére és anyanyelvi ismereteink gyarapítására. Erős fegyverünk lehet a nyelvi harcban.” (*Hókuszpókusz. Nyelvművelő írások*, Europrint, Nagyvárád, 2014, 452 oldal.)

Balázs Géza

Új könyv a Tihanyi alapítólevélről

Nemzeti műveltségünk 1055-ből származó becses emléke az az oklevél, amelyben I. András királyunk közvettette, hogy mely javakat adományozza a monostornak, amelyet a tihanyi félszigeten alapított.

Az oklevél vagy adománylevél latin nyelvű, ám benne a monostor szerzetesei kezére adott területek, birtokok megnevezése magyar. Ugyanis nem lehet a földrajzi neveket lefordítani, már csak azért sem, mert úgy elvesztenék azonosító szerepüket. Például a *zilu kút* (szilu kút) nevű helyet mint birtokpontot a *szil(fa)* latin megfelelőjéből (*ulmus*) a térségben lakó őseink később már nem ismerték volna fel, sem a *puteus* vagy *fons* (kút, forrás) nem adott volna eligazítást. Így került a szövegbe a sokak által ismert *feheruuaru rea meneh hodu utu rea*. Az oklevél magyar szavai a legkorábbi hazai magyar nyelvemlékek számítanak, a határjáráskor – a birtokok helyének körüljárásakor – nyilván a helybeli hiteles személyek beszédét igyekezett tükrözni az oklevél összeállítója, ezért a korabeli magyar élőnyelv adatai őrződtek meg.

Szentgyörgyi Rudolf könyve – mielőtt magával az irattal foglalkozna – áttekinti az alapítólevél hitelességének kérdését, hiszen újabb időkben is volt, aki azt vitatta. Szentgyörgyi a hártya külleme és a szöveg alapján is kelő alapossággal bizonyítja, hogy az oklevél eredeti.

A XIII. században, amikor az apátság birtokviszonyai nagymértékben megváltoztak, az alapítólevél jogforrásként segítette az 1211. évi birtokösszeírást, de egy hamisított oklevélmásolat később is hivatkozik rá. Az egyháztörténet is igen korán fölfigyelt rá, csakúgy, mint a korai magyar történelem kutatása, mondhatni: napjainkig.

Az oklevél diplomatikai leírása a pergamen mibenlétének, fajtájának ismertetése mellett a korabeli tinta, továbbá írónád vagy toll használatáról szól, és persze az oklevél írásáról, szövegtípusról, grafikai szimbólumairól is. A 'Krisztus'-t jelentő *X* és *P* betűkből alkotott jel(ek)et és az alapítólevelet színes képmellékleteken mutatja be a szerző. Külön szól az alapítólevél hátlapjáról (arra miseruhák, vállkendők, stóllák és kézkendők leltára van rájegyezve).

Az alapítólevél latin szövegének története után Szentgyörgyi Rudolf közli saját, betű szerinti átírását és magyar fordítását. Mindkettőről állítható, hogy minden eddiginél részletesebb és pontosabb. A magyar nyelvi betétek kapcsán áttekintés olvasható a korabeli európai oklevelekben lévő anyanyelvi elemekről is, a beillesztés okairól (egyikről főntebb már esett szó). Az alapítólevél szövegszerkezete sem kerüli el a tudós szerző figyelmét: lényegében a középkori oklevélfelépítés rendjének megfelelő I. András okirata.

Az oklevél latin nyelvű, a kor európai, ún. középlatin nyelvének jellege van meg a magyarországi változatban. Részletes eligazítást talál az olvasó a magyar nyelvi elemek jelentéstani, alaktani és írásmódbeli kérdéseiről, hasonlóképpen a szöveg stílusáról is. Az alapítólevél – Horváth János szerint itáliai és francia rokonságú – arengájának (az írásba foglalást ünnepélyesen meg-

indokló részének) „gyönyörű rímes prózáját” Szentgyörgyi a rímelést szemléltetve külön is bemutatja.

Az alapítólevél nyelvi emlékként való vizsgálata bő másfél százada kezdődött, a becses irat keletkezésének 950. évfordulójára elegáns kiadású ünnepi kötet ismertette meg az olvasót a Bárczi Géza könyve utáni eredményekkel. Néhány éve pedig Hoffmann István tekintette át névtudományi szempontból a magyar anyagot. A jelen kötet a kutatás újabb eredménye, az igényes folytatást a szerző, Szentgyörgyi Rudolf széles körű tájékozottságát és eddigi alapos munkáját látva jogos bizakodással várja a magyar tudományosság. (*Szentgyörgyi Rudolf: A tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása. ELTE Eötvös Kiadó, 2014.*)

Büky László

Olvasói levél és a szerző válasza

Tisztelt Nyelvész Urak és Hölgyek! Az Édes Anyanyelvünk folyóirat 1. számában olvastam az újonnan definiált „partikula” szófajról. Ez nem ugyanaz sznob szaknyelven, mint a régóta ismert módosítószó? Ha már itt tartunk, a következő példamondatban mi a *nem* betoldás szófaja? Tagadószó, partikula vagy módosítószó? *Addig nyúl a nyúl, amíg ki nem nyúl.*

Tisztelettel: **Dr. Nagy Ferenc** okleveles vegyész

Kedves Dr. Nagy Ferenc! Levelére, melyben azt kérdezi, hogy a **partikula** szófaji megnevezés nem ugyanaz-e „sznob szaknyelven, mint a régóta ismert módosítószó”, röviden az a válasz adható, hogy nem. A partikula egy másik szófaj, amely teljesen máshogy viselkedik a nyelvhasználatban, mint a módosítószó. (A nyelvtanírói hagyományban is előfordul, régebbi korok nyelvtanaiban itt-ott már fellelhető, igaz, többféle jelentésben.) A partikula önállóan sohasem állhat, mindig más szavakhoz kapcsolódik, és azok (vagy a mondat) jelentését befolyásolja, vagy a mondatfajta jelöli ki: *Bárcsak* mindig tavasz lenne! (Ez pl. a mondatot óhajtó mondatá teszi.) Más példák: *Tulajdonképpen* jól sikerült a nyaralás. *Csupa* virág a kert. *Alig* két métert mentem, mikor megszólított. *Csak* a szépre emlékezem. Kérdeznem nem lehet a partikulára se eldöntendő, se kiegészítendő kérdéssel. Ezzel szemben a **módosítószó** önállóan is megállja a helyét, sőt egymagában is alkothat (tagolatlan) mondatot. Eldöntendő kérdésre felel: Mentek az idén nyaralni a Balatonra? *Valószínűleg/Bizonyára/Aligha*. Kifejezheti a beszélő értékelését, bizonyosságát, bizonytalanságát az adott helyzettel kapcsolatban. Abban azonban a két szófaj hasonló egymáshoz, hogy mindkettő a beszélő álláspontjáról tudósít a nyelvhasználatban.

A kért mondatban (*Addig nyúl a nyúl, míg ki nem nyúl*) tagadószó a *nem*. Bár az kétségtelen, hogy itt nem valódi tagadást jelöl, hanem inkább kiemeli, hangsúlyossá teszi az igekötős igét azzal, hogy beékeződik az igekötő és az ige közé.

Üdvözléssel: **Dr. Balogh Judit**

Kérdések és válaszok

? A *posztol* (Facebookon) hivatalos magyar szó lett? Lehet már használni tudományos írásokban, szakdolgozatban? Esetleg van más kifejezés rá a közéletben, publikál szavakon kívül?

! Igen, a *posztol* szavunk 'Facebookon közzétesz' jelentésben is használható, magyaros írásmóddal. Használhatjuk még a *megoszt*, *kirak* szavakat is hasonló jelentésben.

? A *rododendronbokor* egybeírva lenne logikus, így viszont „nem lehet kiolvasni”. Mi a javaslat?

! A *rododendronbokor* alak, bár valóban „nyelvtörő” jellegű, de szabályos, és helyesírási, nyelvhelyességi szempontból nem kifogásolható. Esetleg a *rododendron* magyar megfelelőjét, a *havasszépét* lehet használni az összetételben: *havasszépébokor*.

? A magyar átlósan, rézsútosan kifejezésnek van egy német nyelvből átvett változata. Hogyan kell kiejteni? *Srêhen*, *srêjen* vagy *srêgen*? (Maga a német szó a *schräg*.)

! A német eredetű *srég* melléknév ragos alakja, a *srêgen* a Nyelvművelő kézikönyvtár szerint csak a kevésbé igényes élőbeszédben fordul elő, és ami a kérdés szempontjából fontos, ejtészváltozata több is van: [srêgen], [srêhen], [srê(j)en] (Tinta, 2005: 493).

? Az *ÉDOSZ/Édosz* mozaikszó írásmódjával kapcsolatban érzek némi következetlenséget. Mindenhol a csupa nagybetűs változattal találkozom, pedig a mozaikszó feloldása (Élmezézipari Dolgozók Szakszervezete) arra mutat, hogy nem betűszó, hanem szóösszevonásról van szó, tehát csak a kezdőbetű lehetne nagybetű. Mi tehát a helyes forma?

! A kérdéses mozaikszó a 284. szabálypont és annak a) pontja alapján valóban szóösszerántás, ennél fogva helyes írásmódja: *Édosz*. Ugyanakkor hozzá kell tennünk, hogy a szabálypont az alábbi megjegyzést is tartalmazza: Reklámcélokban stb. [!] a nagybetűs írásmód is szokásos. Itt a stb. kitétel nincs kifejtve. Továbbá a 284/a pont úgy fogalmaz, hogy a tulajdonnévi szóösszevonásoknak az első betűjét általában nagy-, a többi betűjét kisbetűvel írjuk.

? A *helyesiras.mta.hu*-n a *shoppingol* szerepel helyes formaként (egy *p*-vel), más fórumokon a *shoppingol*. A jelenlegi szabályok szerint melyik a jó?

! A szabályos idegen alak, amely a magyarba kerülve továbbképződött, a *shopping* 'vásárlás, bevásárlás'. Az Osiris-féle Helyesírásban is ez szerepel: *shopping* [soping], *shoppingol* (1264.). Ha a magyar nyelv betűkészletéhez igazítjuk a szót, akkor a *soppingol*, illetve az eredeti kiejtést jobban követő *sopingol* alak képzeltető még el.

? Hogyan írandó az illegális szemétkerakó? *Illegális szemétkerakók* – így a szemétkerakó emberek az illegálisak. *Illegálisszemétkerakók* – így a szemétkerakó az illegális. Szerintem mindkettő sántít, hiszen a kerakás az illegális. Mégis, melyik a helyes(ebb)?

! A kérdéses szó szerkezetet a hely megnevezésére használjuk: *illegális szemétkerakó hely*, rövidebben *illegális szemétkerakó*. Itt tehát a *szemétkerakó* nem a személyre, hanem a helyre értendő.

? Adott a következő mondat: „Soros modell esetén a több szálon való feldolgozásnak olyan eredményt kell adni, mintha egy szál hajtotta volna végre.” A helyesírás-ellenőrző program az alábbi módosítást javasolja: „Soros modell esetén, a több szálon való feldolgozásnak olyan eredményt kell adni, mintha egy szál hajtotta volna végre.” Indoklása a következő: „azonos szerepű mondatrészek közé vesszőt kell tenni”. Szerintem itt nincs ilyenről szó, bár az utóbbi években a program által javasolt írásmód egyre elterjedtebb, én mégis az elsőt tartom helyesnek.

! A helyesírási ellenőrző program algoritmusokkal dolgozik, azt érzékeli a beírt szövegben, hogy két *-n* határozóragos főnév

van közel egymáshoz: az *esetén* és a *szálon*. Mivel e kettő között nincs és kötőszó, úgy értelmezi, mintha felsorolás tagjai (azonos szerepű mondatrészek) lennének, s ennek megfelelően jelöli a szövegben. Mivel ez nem áll fenn, a két ragos szó nincs egymással ilyen viszonyban, figyelmen kívül kell hagyni a szövegszerkesztő ajánlását, valóban nem kell vessző az *esetén* után. A programban be lehet állítani, hogy mellőzze ezt a figyelmeztetést. (Egy ellenpróba: ha a *szálon* szó végén a ragot megváltoztatja, akkor a program nem javasolja az *esetén* után a vesszőt.)

? Az első sorszámnévben milyen szóelemek vannak?

! Az *első* az *elő* névszó *el-*, illetőleg *ele-* tövéből keletkezett a *-sósó* képzőbórok kapcsolódásával (TESz. 1: 756). Történetileg tehát: *el* + *só* (passzív vagy fiktív

tő + képzőbórok), jelenkori szempontból azonban az *első* szótőnek is tekinthető: *első* + *ként*, *első* + *nek* stb.

? Az *e-mail* szó írható így (is): *ímél*?

! Az *e-mail* szó, akárcsak minden idegen szó, elvben bármikor átírható. Gyakorlatban akkor kezdjük el az átírást, amikor meghonosodottnak lehet tekinteni. Az *e-mail* szónak *ímél* formában történő átírása terjed és javasolható is. De vannak magyarításai (*vilámposta*, *drótposta*), alkalmasan ezek is használhatók.

? A nagy felbontású szókapcsolatról egy korábbi válaszukban azt írták, hogy különírandó, mert nincs jelentésváltozás. Szerintem azért vagyunk hajlamosak sokan egybeírni, sőt így is gondoljuk helyesnek, mert „kategóriaajelőző” kapcsolatról (és így jelentésváltozásról) van szó, i. még *szélessávú internet*, *erősáramú villamosmérnök*, *gyengeáramú berendezés*. A nagyfelbontású nem azt jelenti, hogy nagy a felbontása, hanem azt, hogy abba a kategóriába tartozik, amelyet az iparág „nagyfelbontásúnak” tart. (Sok olyan helyzet van, ahol pl. a 100 × 100 képpontos kép „nagy felbontásúnak” tekinthető, mégsem „nagyfelbontású”.) Konkrét szabványt, definíciót nem találtam, de a nagyfelbontású szó valóban a *HD* (*high density*) magyar megfelelője szeretne lenni. És szerintem jogunk van úgy dönteni saját hatáskörünkben, hogy itt jelentésváltozás következett be. Az egybeírással nyilvánvalóan ezt szeretnék jelölni azok, akik egybeírják, mégpedig nem „véletlenül”.

! Amennyiben lesz erre szabvány vagy közmegegyezés, olyan, ami „örökre” úgy van, mint ahogy az USB-generációknak a sebességére is mindig kitalálnak egy nevet (*low-speed*: USB 1.0; *full-speed*: USB 1.1; *high-speed*: USB 2.0; *SuperSpeed*: USB 3.0), akkor beszélhetünk majd kategóriaajelőzésről (és így jelentésváltozásról). A felbontás tekintetében a jelek szerint ilyen irányú folyamatok figyelhetők meg, tehát indokoltá válhat az egybeírt alak. (Egyébiránt a *széles sávú internet* esetében az írásgyakorlat és a szótárakban rögzített írásmód között különbséget figyelhetünk meg, i. *széles sávú szolgáltatás*, OH. 1305.)

? Hogyan helyes: *vegánus* vagy *vegán*?

! Helyesírási és értelmező szótáraink nem tartalmazzák a *vegán* és a *vegánus* szavakat. A nyelvhasználat (internetes keresés) alapján az a megfigyelésem, hogy melléknévként inkább a *vegánus* alak fordul elő, főnévként a *vegán*.

? Gyakran hallani – különösen a manapság oly népszerű közösségi portálok fölé görnyedő fiatalság körében – az igazán különös *tegel* kifejezést. Azt hiszem, a szó jelentése: bejelölni valakit egy képen. Vajon helyesen van-e – ellentétesen magyar nyelvünk annyi más szavával (például *tejel*, *tefel*) – megduplázva a szó belseji betű ebben a szóban?

! A helyes forma: *tegel*. Vö. Veszelszki Ágnes szerk.: Netszótár (2012. 325) *tegel*: „Közösségi oldalra feltöltött fotón, videón vagy bejegyzésben más személyeket megjelöl.”

? Mi a csupa sár lettem többes számú alakja? *Csupa sarak lettünk*?

! A *sár* szó szófaji szempontból anyagnév, és az anyagnév nem nagyon használatos többes számban. Az alany tehető többes számba, amit a névszói-igei állítmány segédigéjének személyragja fejez ki: *Csupa sár lettünk*.

Hujber Szabolcs

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

A 49. magyar nyelv hete megnyitója 2015. április 16-án volt Pápán, a Református Kollégiumban. Mottója egy Lőrincze-idézet: „Nemzetben él a nyelv”. Beszédet mondott **Steinbach József** református püspök, **dr. Aldo Tamás** polgármester, előadást tartott **Juhász Judit** és **Balázs Géza**. További fontosabb magyar nyelv heti előadások az Anyanyelvpolók Szövetsége szervezésében: A magyar nyelv a 21. században (Gárdonyi Géza Gimnázium, Eger), A panaszok és a derű nyelve (TIT Pannon Egyesület, Győr), Chatnyelv (Magyarországi Németek Általános Művelődési Központja, Baja; Általános Iskola, Bácsbokod), sajtónyelvi konferencia (Eger), nagyváradi egyetemisták programja A Magyar Nyelv Múzeumában (Széphalom).

50. Kazinczy-verseny

A Kazinczy Ferencről elnevezett Szép magyar beszéd verseny jubileumi, ötvenedik döntőjének eredményhirdetése 2015. április 19-én volt Győrben. **Wacha Imre** kiemelte: a verseny célja az ifjúság anyanyelvi és magartartás-kultúrájának és hazafias érzéseinek fejlesztése a kiválasztott szövegek segítségével. Emlékeztetett arra, hogy az elmúlt ötven évben mintegy 16 ezer diák és 5 ezer tanár vett részt e versenyen. Arany fokozatú Kazinczy-díjat kapott az anyanyelvi műveltség több évtizedes ápolásáért **Bencédy József** kandidátus és **Szathmári István**, az ELTE professzor emeritusa. Kazinczy-díjat **Hidasi Lajosné**, a Tokaji Kereskedelmi és Szak-középiskola tanára, **Szántó Edit** ny. kár-pátaljai pedagógus és **Szalóczy Pál**, a Magyar Rádió ny. bemondója vehetett át. Péchy Blanka-díjat kapott Bozó Klára nyugalmazott középiskolai tanár és Szabóné Sándor Gabriella magyartanár, emellett rendkívüli Péchy Blanka-díjjal jutalmazták Szívósné Vásárhelyi Zsuzsannát, a Kazinczy Ferenc Gimnázium magyartanárát, Németh Tibort, a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium igazgatóját, valamint Sámbockréthy Pétert, a Beszélni nehéz anyanyelvi mozgalom tagját. Hoppál Péter – Balog Zoltánnak, az emberi erőforrások miniszterének nevében – elismerő miniszteri oklevelet adott át a győri Kazinczy Fe-

renc Gimnázium igazgatójának, Németh Tibornak és a tantestületnek kiemelkedő szakmai tevékenységükért és azért, hogy minden évben megszervezik a rangos versenyt. (Az MNO nyomán)

2015-ben Kazinczy-érmet nyert gimnáziumi tanulók: Ábrahám Eszter (Kazinczy Ferenc Gimn., Győr, tanára: Grábics Júlia), Aranyosi Zsolt (Selye János G., Komárom, tanára: Spátay Adrienn), Bajkó Eszter (Szent Gellért Katolikus G., Bp., tanára: Rádiné Erdei Mária), Börcsök Olivér Benjamin (Vasvári Pál G., Székesfehérvár, tanára: Szenkovits Szilvia), Horváth Ádám (Temesvári Pelbárt Ferences G., Esztergom, tanára: Zarándy Kleofás OFM), Kiss Dániel (Csokonai Vitéz Mihály G., Debrecen, tanára: Nagy Miklós), Koós Boglárka (Szent István G., Bp., tanára: Borosné Jakab Edit), Kozma Katica Anna (Baár-Madas Református G., Bp., tanára: Berényi Eszter), Kőmives Boróka (Mikes Kelemen Líceum, Sepsiszentgyörgy, tanára: Dr. Erdély Judit), Lakatos Lili (Selye János G., Komárom, tanára: Spátay Adrienn), Loboda Lilla (Garay János G., Szekszárd, tanára: Báló Marianna), Márta Renátó (Horváth Mihály Gimnázium, Szentés, tanára: Szurmik Zoltán), Micsinai Dominik (Batthyány Lajos G., Nagykanizsa, tanára: Baloghné Harkányi Judit), Németh Márta (Fényi Gyula Jezsuita G., Miskolc, tanára: Herpayné Velkey Klára), Pál Katinka (Teleki Blanka G., Mezőtúr, tanára: Kugyela Anna), Porkoláb Gergő (Tömörkényi István G., Szeged, tanára: Zsótér Éva), Szabó Lívia (Kazinczy Ferenc G., Győr, tanára: Grábics Júlia), Szilágyi Zsolt (Páduai Szent Antal Iskola, Piliscsaba, tanára: Büki János), Tölgyesi Eszter (Kossuth Lajos G., Cegléd, tanára: G. Bíró Lilla), Varnyu Péter (Petőfi Sándor G., Sárobgárd, tanára: Barabás Irén).

Kazinczy-érmet nyert szakképző iskolai tanulók: Argyelan Tünde (Kandó Kálmán Szki., Miskolc, Toronyiné Demeter Erika), Berecz Gábor (Mechwart András Gépipari Szki., Debrecen, tanára: Nagy Miklós), Bodony Barbara (Erzsébetvárosi Kéttanulmányú Szki., Bp., tanára: Bendzsák István), Bognár Renáta (Közgazd. Szki., tanára: Sörös Mariann), Czopf Ágnes (Műv.

Szki., tanára: M. Szabó Gabriella), Farkas Edit (II. Rákóczi Ferenc Katolikus Mg.-i Szki., Kiskunhalas, tanára: Parrag Szilvia), Friedrich Emília (Dráva Völgye Középiskola, Barcs, tanára: Borsos Szilvia), Huszár Emese (Szent István Közg. Szki., Bp., tanára: Baranyai Andrea), Kerecsen Kincső (Eötvös József Szki., Hódmezővásárhely, tanára: Bacsó Ilona), Leimszider Dávid (Kökönyösi Szki., Komló, tanára: Lukács Gyöngyi), Nyikos Daniella (Tolna Megyei Szent László Szki., Tamási, tanára: Széchi-Pécsyvári Nóra), Scher Balázs (Széchenyi István Két Tanítási Nyelvű Szki., Békéscsaba, tanára: Szabó Ila), Schumicky Gréti (Erzsébetvárosi Kéttanulmányú Szki., Bp., tanára: Bendzsák István), Szukán Lilla (Neumann János Középisk., Eger, tanára: Hadnagyiné Kovács Judit), Tisza Elizabeth (Széchenyi István Szki., Nyíregyháza, tanára: Pázmándi Katalin). További beszámoló, fotók itt: www.anyanyelvpolok.hu, www.e-nyelv.hu

Szövegértési verseny

A 2014–2015-ös tanévben a Kiskunhalasi Bibó István Gimnáziumban megrendezett dr. Szabó Miklós országos szövegértési verseny témája Jókai Mór volt. A januári iskolai fordulóból az országos döntőbe jutott 7. és 8. évfolyamos diákok 2015. március 20-án töltötték ki előbb a hangzó, majd az olvasott szöveghez kapcsolódó írásbeli feladatsort. A verseny szóbeli fordulójában egy szöveget kellett a hangos felolvasás után tömörítve elmondani. A zsűriben Balázs Géza, az ELTE BTK professzora, Jánossy Gábor, az MLE Olvasásra Nevelési Bizottságának elnöke, dr. Bognár Zoltán és dr. Szabó Miklós magyartanár foglalt helyet. A versenyt idén a Kiskunhalasi Kertvárosi Ált. Isk. diákja, Varga Domonkos nyerte, 2. helyezést a budapesti apáczaiz Váradi Eszter Noémi lett, a 3. helyet a bibós Szőnyi Borbála szerezte meg. További információk a versenyről (az iskolai és országos forduló feladatai és az összesített eredmények) a versenyalapító-szervező Veszelszkiné Huszárik Ildikó honlapján, a vhldi.hu oldalon olvashatók. Az országos versenyt 1993 óta szervezik, a tematika minden alkalommal valamely neves, Kiskunhalashoz is kötődő személyhez kapcsolódik. (VA)

Fotók: <https://www.facebook.com/media/set/?set=oa.10152789733378325&type=1>

Anyanyelv és hagyomány – Szegeden

A Honismereti Szövetség (HSZ), a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület és az ASZ közös rendezésében került sor a III. országos határ menti és határokon átvágó (Szeged-Temesvár) konferenciára. **Kováts Dániel** előadásában elhangzott, hogy bár országosan két önálló civil szervezet (HSZ és ASZ) tevékenykedik, helyi szinten a mindennapok céljaiban és feladataiban ezek összefonódnak. Az anyanyelv szerepéről és feladatainkról szöveg **Juhász Judit** gondolatébresztő előadása is.

Több hozzászóló is utalt arra a vitára, amely a nyelvművelés szükségességét hirdető és az azt ellenző nyelvések között bontakozott ki. Ha csak a – vélt vagy valós – nyelvi hibák nyesegetését értjük nyelvművelésen, valóban lehet érveket felsorakoztatni ellene. De épp a konferencia bizonyította, hogy e kérdés sokkal összetettebb. Amikor a temesvári magyaroknak csak 23%-a iratja be gyerekét magyar iskolába, amikor az anyanyelvüket már csak otthon beszélik, amikor a határon túli ma-

Bencédy József és Szathmári István

gyárság létszáma 3 millióról 2,1 millióra csökkent, nem ültethünk tétlenül.

Azt gondolhatnánk, hogy a szórvány-magyarorság helyzetéről érkező lehangoló hírek hatására a konferencia előadásai nyomasztóan pesszimisták voltak. Épp ellenkezőleg: a Délvidékről, a Partiumból, Temes megyéből érkező előadók azt hangsúlyozták, hogy előnyt kell kovácsolni a kétnyelvűségből, a határ közelségéből, kihasználni a pályázati lehetőségeket és a partnerkapcsolatokat. A Bartók Líceumban például havonta egyszer családi napra hívják a gyermekeket és szüleiket. A temesvári magyarok együttműködnek a vidéki iskolákkal, óvodákkal, anyanyelvi táborokat szerveznek, közös ünneplések, tehetségnapok erősítik a közösséget. Nem mondanak le a vegyes házasságban élőkéről sem. Bethlen Gábor gondolata erősíti őket a hétköznapiakban: „Nem mindig lehet megtenni, amit kell, de mindig meg kell tenni, amit lehet.”

Adán (Szerbia) a Szarvas Gábor Nyelv-művelő Napok programja bizonyítja az ott élők hitét az anyanyelv identitáserősítő hatásában. **Hódi Éva** számolt be erről a vajdasági anyanyelvi programról, amelyet 1970 óta rendszeresen megszerveznek, vetélkedőket, kiállításokat rendeznek, pályázatot hirdetnek. **Dulka Andor** hangsúlyozta, hogy az identitás megőrzése a kultúrán keresztül lehetséges. A honismereti és az anyanyelvpoló szervezetekben erre számtalan példát láthatunk. (*Némethné Balázs Katalin*)

VI. sajtónyelvi konferencia

A sajtónyelvre az 1990-es évekig az összetartás, az egységesség, a mintaszerep volt jellemző, azóta a széttartás, a sokféleség és a meghökkentés. Mint magára a sajtóra. Így válték többsen is a VI. sajtónyelvi konferencián, amelyet az egri Eszterházy Károly Főiskola Alkalmazott Kommunikációtudományi Kutatócsoportja rendezett április 25-én. H. Varga Gyula említette, hogy a konferencia Lőrincze Lajos előtt is tiszteleg, ám csak két hangfelvétele érhető el a jeles nyelvtudósok neten... Szűts Zoltán (Kodolányi János Főiskola) a közösségi média hatására figyelmeztetett: egy mai szakdolgozat első példánya olyan, mint egy blog: ömlesztett szöveg. Kiss Róbert Richard (Prima Primissima-díjas újságíró) a címadás változásának titkait ismertette. Rácz Éva, a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének elnöke, Gyórfy Gábor, a kolozsvári BBTE tanára, Magyarai Sára, a Partiumi Keresztény Egyetem tanára a helyi magyar rádióadások és sajtó nyelvezetét elemezte. Kecskés István sportújságíró (a DUE elnöke) a sportriporterek nyelvi dilemmáit ismertette. Kruzslíc Dávid (RTL Klub) a híradások nyelvi küzdelmeire mondott példákat. Egyúttal megnyugtatót mindenkit, nem tér már vissza a médianyelv egysége, s a mai legnépszerűbb hírforrások a teljesen amatőr tizenéves srácok blogjai. A Szayly József (DUE) vezette kerekasztal-beszélgetés egyik, a helyzetet jól jellemző hozzászólása ez volt: a vasárnap nyitva tartó üzletekben való munkavégzéshez kell szakértettség, a műsorvezetéshez azonban nem. Ezt egyébként Balázs Géza (ELTE) is megerősítette, aki olyan „korszerűtlen” fogalmakat ismertetett, mint közszolgálati média, médianorma, követelményminimum a rádiós megszólaláshoz, mikrofonengedély és nyelvi bizottság... (További rendezők: Diák- és Ifjúsági Újságírók Or-

szágos Egyesülete, Médiaértés Egyesület, Magyar Szemiotikai Társaság, A Kommunikációs Nevelésért Egyesület és a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport.) (*Manyszi, VSZ*)

Események

2015. jún. 17–21. Sátoraljaújhely, PIM-Kazinczy Múzeum, 2. nyelvészta

2015. jún. 19–21. Széphalom, PIM-Magyar Nyelv Múzeuma, V. anyanyelvi juniális, Anyanyelvpolók Szövetsége

2015. jún. 20. Széphalom, Anyanyelv és nemzet. Lőrincze Lajos-esszékonferencia, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága

2015. júl. 6–12. Beszélni nehéz!-körvezetők tábora, Nyíregyháza

2015. aug. 15. Nyelvi anekdoták pályázat beküldési határideje. Kiírás: EA 2015/1.

2015. szept. 24–25. Pécel, Budapest. Fellelet a Mondolatra konferencia, Magyar Szemiotikai Társaság, Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága

2015. okt. 2–4. Eger, Eszterházy Károly Főiskola, Az udvariasság (illem) nyelve, szemiotikája, Magyar Szemiotikai Társaság

2015. nov. 13. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, A magyar nyelv napja – a 2015. évi Lőrincze-díj átadása, anyanyelvi pályázat eredményhirdetése, ASZ

2015. nov. 24. Délelőtt: koszorúzás Lőrincze Lajos sírjánál a Farkasréti temetőben, délután: Szentgál, Lőrincze-nap, Veszprém Megyei Könyvtár

Könyvek

A Kazinczy-verseny 50 éves. Szerk.: Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna. Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, 2015.

A magyar nyelv és magyar jogi műnyelv megújulása. Glossa Iuridica, 2014. I/2. (Károli Gáspár Református Egyetem)

Balázs Géza: Antropozsemiotika. Életünk feltűnő jelei. MSZT, Bp., 2015. (Magyar szemiotikai tanulmányok, 31.)

Fried István: Kazinczy Ferenc önképe és üzenetei. Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, 2015.

„Ha földbe szúrok tíz-husz babkarót...” Szemelvények Deme László nyelvészprofesszor személyes-szakmai írásából. Vál. és szerk.: B. Fejes Katalin. Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, 2015.

Gasztroszemiotika. Az étkezés jelei. Szerk.: Balázs Géza – Balázs László – Veszelszki Agnes. MSZT-ELTE Eötvös, Budapest, 2015. (Második kiadás; első kiadása: 2012.)

Kérdések és válaszok a nyelvtudományban. Jelen, múlt, jövő. Válogatás Kiss Jenő tanulmányából. 1–2. Szerk.: Juhász Dezső. ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2014.

„Önmagad útját járd!” Pusztay János Prima Primissima-díjas nyelvészprofesszorral, íróval, költővel beszélget Fűzfa Balázs. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vaszilvagy, 2015.

Pusztay János: Találkozásaim Patyomkin herceggel. IKU – Inter Nonprofit Kft., Bp., 2015.

Rácz János: Szülő- és bornevek. IKU-Tár 1. Inter Nonprofit Kft., Bp., 2015.

Révai Miklós: Magyar irodalmi régiségek. Antiquitates litteraturae Hungariae. Ford.: Vladár Zsuzsa. ELTE-OSZK, Budapest, 2014.

Szathmári István: A Magyar Nyelvtudományi Társaság története (1904–2005). MNYT-Tinta, Budapest, 2015.

A II. nyelvészta és az V. anyanyelvi juniális programja

2015. június 17. szerda (Kazinczy Múzeum, Sátoraljaújhely)

Du.: Keszler Borbála: Új helyesírás: a magyar helyesírás 12. szabályzata – Fűzfa Balázs: Arany János, „a nyelvrontó”. Este: A 12 legszebb magyar vers (Pusztay János előadójestje)

2015. június 18. csütörtök (Kazinczy Múzeum, Sátoraljaújhely)

De.: Ladányi Mária: Modern nyelvészeti irányzatok. Du.: további előadások, könyvbemutatók: Pusztay János: Találkozásaim Patyomkin herceggel; Rácz János: Szülő- és bornevek; Balázs Géza: Antropozsemiotika. Este: Búcsú Váradtól – egy vers sok színben (Pölcz Ádám barátainak előadójestje)

2015. június 19. péntek (de. Kazinczy Múzeum, Sátoraljaújhely – du. A Magyar Nyelv Múzeuma, Széphalom)

Előadások: Baranyai Katalin (OFI): Tankönyvfejlesztés, Magyarai Sára (PKE): A romániai magyar sajtónyelv, Dénes Ágota (Ált. Isk., Csögle): Hátrányos helyzetben – így tanítom a nyelvtant, Minya Károly (NYF, Nyíregyháza): Neologizmusok. Du.: Pomozi Péter: Magyar nyelvközösség: asszimiláció és disszimilációs stratégiák – utána: Fel-nőtt vala egy édesz almafa... Régi stílusú

népballadánk archaikus nyelvi elemei. Pomozi Péter és Karácsony Fanni kiállításának megnyitása

2015. június 20. szombat (A Magyar Nyelv Múzeuma, Széphalom)

Emlékezés Lőrincze Lajosra (az MNYKNT esszékonferenciája): Pölcz Ádám: Versek Lőrincze Lajoshoz – Lőrincze Péter: Emlékeim Apámról – Grétsy László: „Nemzeti intézménnyé vált”. Emlékezés Lőrincze Lajosra – Kemény Gábor: Lőrincze Lajos és az írói nyelvhelyesség – Pomogáts Béla: Lőrincze Lajos az Anyanyelvi Konferencia élén – H. Varga Gyula: Lőrincze Lajos és a rádiós nyelvművelés – Balázs Géza: Lőrincze Lajos öröksége a magyar nyelvtudományban – Nyíri Péter: Emberköz-pontú nyelvművelés A Magyar Nyelv Múzeumban. Du.: Hujber Szabolcs: Dalszövegírás. Kapcsolódó programok: vadéltfőző verseny – az ASZ ifjúsági szervezetének programjai – múzeumok éjszakája: találkozás Török Sophie-val és Kazinczy Ferencel, élő Tettlen ért szavak, A 2014. év szavainak kihirdetése

2015. június 21. vasárnap szabadidős programok: Kazinczy-túra, bob, libegő, drótkötélpálya

Érdeklődés, információ, regisztráció: iroda@e-nyelv.hu

Mindenekelőtt a 2015. évi 1. számunkban közzétett rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. Vágjunk bele! 1. Semmibe vétel – semmi bevétel. 2. Tele tölt – telet ölt. 3. Jóvátesz – jó vátesz. 4. Amatőr – ama tőr. 5. Leszárad – lesz árad.

II. Rejtőző madarak. 1. Testalkat – alka (egy vízimadár; a Bakos-féle szótárban szerepel). 2. Fülbegrónás – begy (ez többeknek gondot okozott, mivel a szótárakban a *begy* önmagában nem madárnév, de az a tény, hogy van vörösbegy, kékbegy, szürkebegy – ez utóbbinak még altípusai is vannak –, rejtvény szerzőnket indokoltan jogosította fel a *begy* madárnévként való felhasználására; megfejtőink túlnyomó része ezt meg is értette s elfogadta). 3. Cinkel – cinke. 4. Dicsértesség! – csér. 5. Bemutató – emu. 6. Befecskenedez – fecske. 7. Pagoda – goda (egy szalonkaféle vízimadár). 8. Fahéjas – héja. 9. Lelkivilág – kivi (az azonos nevű gyümölcsöt a madárról nevezték el, amelynek tollatlan, barna, szőrös teste a gyümölcs barna, szőrös héjához hasonlít). 10. Galiba – liba. 11. Origó – rigó. 12. Légitársaság – sas. 13. Hattyúk tava – tyúk. 14. Felpuhul – uhu (természetesen a puhul, megpuhul szóból való kiindulást is elfogadtuk). 15. Vércsepp – vércse.

III. Lappangó közmondások. 1. Isten nem ver bottal (is tenem + ver + bot + tal). 2. Hosszú haj, rövid ész (h + osszú haj + rö + vid + és z). 3. Az idő pénz (Az i + dő + p + én + z). 4. Se füle, se farka (szólásmondásféle közmondás: sef + ü + lese + far + ka). 5. Kéz kezet mos (ké + z + keze + t mos).

IV. Szójátékos csattanó. Béluska, nekem férj kell, nem donor!

A sorsolásban való részvételhez megkívánt 70 pontot elérő megfejtőink közül ezúttal a következőknek kedvezett a szerencse, azaz részesültek könyvjutalomban a Tinta Könyvkiadó jóvoltából: Angyal Jenőné, Gyömrő, Pázmány u. 57. (2230); Bognár Istvánné, Tatabánya, Cseri u. 24. 1/2. (2800); Dancsháziné Gorzsás Beáta, Berettyóújfalu, Bessenyei ltp. 13. 3/11. (4100); Farkas Zoltán, Budapest, Kárpát u. 17. IV. 4. (1133); Ignáthné Varga Annamária, Debrecen, Szeder u. 16. (4033); Piller Adrienn, Kisújszállás, Pillangó u. 22. (5310); Simon István, Kemece, Móricz Zs. út 81. (4501); Turjanszkyne Tápodai Katalin, Kecskemét-Hetényegyháza, Százszorszép u. 16. (6044); Váll Józsefné, Miskolc, Pallós u. 2. 4. em. 1. ajtó (3525); Variné Trifusz Mária, Szentgotthárd, Arany J. u. 20. (9970).

A Pontozó új feladványai

I. Elöl-hátul egy betű. A számos olyan betűjáték közül, amely bizonyos szavak betűinek megtoldásán vagy éppen megvonásán alapul, megfejtőinknek ezúttal olyan két elemből álló szókapcsolatokat, szó szerkezeteket kell általunk adott meghatározások alapján (meg)találniuk, amelyeknek egyik (tehát akár első, akár második) tagja elöl-hátul egy-egy betűvel több a párjánál. Két példa: valódi gyom: igazi gaz, illetve gyümölcsrakás: alma-halmaz. Ha a többletbetűket – összesen 14 lesz ilyen – megfelelő sorrendbe rakják, Ady Endre egyik híres versének címét kapják megfejtésül. A szókettsőkért 2-2 pont jár, a vers címéért további 6, a hibátlan megoldás tehát 20 pontot ér.

1. Fasor – ingyak:
2. Építőipari anyag saját számára fokozatosan feldolgoz:
3. Bírósági ügy a zenedrámában:
4. Finnugor olajbogyó:
5. Laktanyai büfé ellentéte:
6. Román pénz kezdete:
7. Képszék sír:

II. Nyolcszor nyolc. Ha az adott meghatározásokra helyes a válasz, akkor a négyzet bal felső sarkától a jobb alsóig az a magyaron írt köszöntés olvasható, amellyel a rómaiak kedvelt császárukat üdvözölték. Ha azonban a sorokat ügyesen átrendezik, akkor ugyanebben az átlóban egy zsarnok római császár neve alakul ki. Minden helyes válaszáért 2 pont, a két kiemelt szóért ugyancsak ennyi jár, azaz összesen 20!

1. Valamely áru értékének jelölője:
2. Itt készül a tükör alapanyaga:
3. Pólyás baba:
4. Cibáláskor a kezünkben maradhat:
5. Nagyfokú tisztaság:
6. Nótagyűjtemény:
7. Régi könyv jelzője lehet:
8. Lövdözés hangja:

III. Anagrammatika. A négyzetács minden sora előtt áll egy hétbetűs szó. Megfejtőink feladata mindössze az, hogy a sorokba mindenütt a megadott szó anagrammáját írják be. És hogy miért anagrammatika e kis feladvány címe? Azért, mert ha olvasóink megoldása helyes, akkor a bal felső sarkot a jobb alsó sarokkal összekötő átlóból egy grammatikai fogalom elnevezése bújik elő. Minden megtalált anagrammáért 2 pontot, az átlóból kiolvasható fogalomért további 2 pontot lehet szerzeni, együttesen tehát 16-ot!

1. SZERELŐ
2. KIFAROL
3. SUGÁRZÓ
4. OLTALOM
5. VÉTELEZ
6. RÁTARTI
7. EVÉSZET

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Kati kérdez című, túldolali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. A helyes megfejtés 25 pontot ér.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 81 pont, de már 60 pont is elég ahhoz, hogy annak megszerzője részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyvet nyerhessen. A feladványok megoldását **2015. szeptember 15-éig** szíveskedjenek elküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének e-mail-címére: gretsyl@t-online.hu

Minden megfejtőnek a néha – szántsándékkal! – nem csekély fejtörést is okozó rejtvényekkel való sikeres megbirkózást kívánunk a feladványok készítői:

Gerley Imre (I.), Grétsy László (III.), Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (85.)

Nem szótározott szavak tárháza

agybadugó – fildugó

ágymozi – olyan mozi, amelyben az ülőhelyek helyén ágyak vannak; a moziás otthoni élményét kívánja nyújtani. Pl. *Ágymozi*, koncertek és vidámpark a vetítőben (Metropol, 2014. nov. 11.)

csavaros kifli – kis üveg pálinka

devizabefolyás – a számlára érkezett külföldi valuta banki megnevezése

háromlábú – a rendőrségi sebességmérő radar eufemisztikus megnevezése a kereskedelmi rádiókban. Pl. Kinn van a *háromlábú*.

kalanderdő – tanösvényt, erdei tantermet, játszóteret, tornapályát, madármegfigyelőt stb. tartalmazó parkerdő. Pl. *Kalanderdőt* alakítottak ki a Deseda-tónál (Szuper Infó, 2015. ápr. 2.)

kapszulahotel – csak egy fekvőhelyből és egy televízióból álló minihotel

kattintékony – olyan internetes cím, amelyre könnyen rá lehet kattintani, keresni. Pl. *kattintékony* honlap.

kispiros – a helyi vonat elnevezése; föltehetőleg a Piroska motorvonatok kapcsán

kőműves Actival – pálinkás üveg

ökodivat – újrahasznosított anyagból készült új ruha (viselése)

önfénykép – a (telefonos) *szelfi* magyarási kísérlete

önfényképez(ke)dés – *szelfizés*, l. *önfénykép*

önkép – a *szelfi* magyarási, továbbiak itt: szomagyarito.hu

picivasút – kisvasút

pocakfészek – több részből összeállított, különleges kismamafotel, amiben megpihenve tehermentesíteni lehet a gerincoszlopot (Petőfi Népe, 2014. dec. 12.)

rohamivás – villámgyors lerészegedés (a *binge drinking* magyarási) (Petőfi Népe, 2015. jan. 21.)

romi – a *romantikus* szó rövidítése. Pl. Milyen *romi* vagy!

sárkányvonal – jótékony hatásának tartott energiavonal (népies) megnevezése (Lenti)

vergelődik – a *veszekedik* és a *mérgelődik* szavak vegyítésével alkotott ige

vezetősár – letartóztatott személy szökését gátló eszköz

ZTE – zenés-táncos eszméletvesztés (szleng kifejezés). A ZTE eredetileg a zalaegerszegi sportegyesület neve.

Holczer József gyűjtéséből is válogattunk. A rovat 1998–2010. közötti, mintegy ezer szónyi anyagát tartalmazza a *Jelentés a magyar nyelvről. Új szavak, kifejezések* (szerk.: Balázs Géza) című kötet, amely megrendelhető itt: iroda@e-nyelv.hu. Új szavakat ajánlhat/közölhet itt is: www.szomagyarito.hu. 2015-ben megjelenik az *Új magyar szavak szótára* (1990–2015).

B. G.

balazsge@due.hu

A SZÓJÁTÉKOS CSATTANÓ		DÉL-RÖV PARTI SEKÉLY ÖBÖL		GÁRDONYI GÉZA NÉP-SZÍNŰMŰVE	DÉL-SZAKI MAGAS NÖVÉNY	IDŐMÉRŐ RÖGZÍTŐJE A CSUKLÓN
KATI KÉRDEZ – Jegyezd meg, kislányom: addig jár a korszó a kútra, míg el nem török. (A kislány kérdését az ábra fő sorában rejtettük el.)		BOLTI DOLGOZÓ				
	ÉTELT SÚRÍT					
	UTASI ...; KÉZILABDÁZÓ					
	KÖZÖS LÓNAK ILYEN A HÁTA!					
ADRIAI-TENGERI VIDÉK RÜDVEGI	JÓD VÁSÁRI FAZEKAS-PORTÉKA	EHHEZ HASONLÓ ERŐSEN CSÍP	NEM BUKIK MEG A VIZSGÁN	NÉMA KÍN!	VAJDA JÁNOS VERSE	LEMEZ SZÉLEI!
						NYÍL KÖZEPEI! A TÖLGY IS EZ
GYENGE MINŐSÉGŰ GRAMM, RÖVIDEN						A BIOLÓGIÁBAN: SPECIES FILMVÉGI!
						IDEGEN EREDETŰ SZÓVAL: ÁGENS
KICSINYEK ÚJSÁGJA BELSŐ HANG!		HOLLAND „SAJT-VÁROS” GRÁTISZ				KÖZÉPEN RÁÜTI! BÉCSI HIVATAL!
A ZENEI HANGSOR 5. HANGJA	BOROGYIN HERCEGEI! SEBKÖTŐZŐ ANYAG				ALGÉRIA NOB-JELE COBURG FOLYÓJA	
FÉNY ELLENTÉTE				... CARTER EXELNÖK NYOMDÁSZ (IZIDOR)		
SZÓTOLDALÉK		HANGOT AD A ZÁR AZ ALJÁHOZ				
SZINTÉN A SZÓBAN FORGÓ					A KÉT ... JÓKAI MÓR REGÉNYE	KÖR KÖZEPEI! KERÉK SÜTEMÉNY
JANUÁRBAN ÜDÜL ... KERT; JÉKELY ZOLTÁN VERSESKÖTETE					KOKAS PÁRJA!	
PEDAGÓGUS-KOLLÉGA					ÁLTALÁNOS, RÖV.	FELVIGYÁZÓK JELZŐ-LÁNGJA
IPARI RÖVIDEN A LANTÁN VEGYJELE			A PLATINA VEGYJELE	SZERETTETTEL KAROLÓ FŐÜTŐÉR		
GERMÁN EREDETŰ FÉRFINEV IGEVÉGI		TÁRS LÁRMA, ZSIVAJ				
					KÖRÜT, RÖVIDÍTVE ÁRVITA	
			MARIKA DUNAI NÉMET VÁROS			TÜVÉGI BECÉZETT ADÉL
BECENEVE ELZUS RÓMAI 1000-ES	PRÉMIUMOT AD SZÁZAD, RÖVIDÍTVE					
		ERNYED, FÁRAD UGYAN, DEHOVY!				
TÁV VÉGE! FERRUM DAL A MŰSORBAN				Y		?

Báli debüt

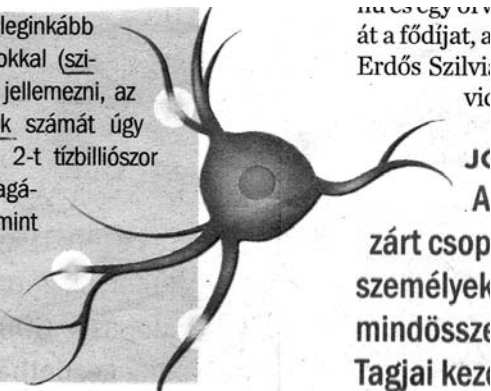
A fotózás szüneteiben beszélgetünk, több részletben. A Székely Bertalan-terembe megy, aztán vissza az Opera-büfébe, majd le a gépházba. Teljes nyugalommal viseli, mi több, ezt a munkájához és a műfajhoz hozzátartozónak érzi, hiszen az operaénekeseknek is érdeke, hogy a közönség minél szélesebb rétege megismerje őket. Az előző évad tíz új szerepet tartogatott neki, és az ideiben sincs híján a feladatoknak, amelyek közül még a februári Faust Bála is jut egy „első”.

A fiatal basszista először énekel egy áriát, mégpedig bálon. Ez tehát a „Báli debüt”. Am a francia *début* csak a németben vált *debüt*-té. Nálunk maradt *début* (kiejtve: „débü”). De mondhatjuk így is: *debütálás* vagy magyarra fordítva *első fellépés, bemutatkozás*. (Az Operaház képes magazinjából.)

népet élni, felépítette az országot belőle két százalékos kamatra. Most meg az ország tíz százaléka dőzsöl, a többinek meg jut egy kis kolonc. Nézzen utána, hány család mer nekifogni építkezni. Ez a helyzet a rendszerváltás óta. Egy tompai

A népies *kolonc* főnévnek két jelentése van: 1. kútgém végére erősített nehezék; 2. kutya vagy szarvasmarha nyakába akasztott nagyobb fadarab, amely futásában akadályozza. A cikk szövegébe egyik jelentésében sem illik bele. Talán a *konc* szóra gondolt a szerző? De így sem jó, mert a zsíros konc a dőzsölőknek szokott jutni, nem pedig a kisemizetteknek. (A példát **Holczer Józseftől** kaptuk.)

Az agyi aktivitást leginkább a neuronkapcsolatokkal (*szinapszissokkal*) lehet jellemezni, az emberi *szinapszissok* számát úgy kapjuk meg, ha a 2-t tízbilliószor megszorozzuk önmagával – ez jóval több, mint a világegyetemben létező elemi részecskék száma.

Az idegsejtek kapcsolata helyesen: *szinapszis*. A *szinapszis* mást jelent (tervezett műnek, különösen filmnek a terve, vázlat). A szerkesztő és/vagy a korrektor *szinapszissai*, úgy látszik, félrekapcsoltak.

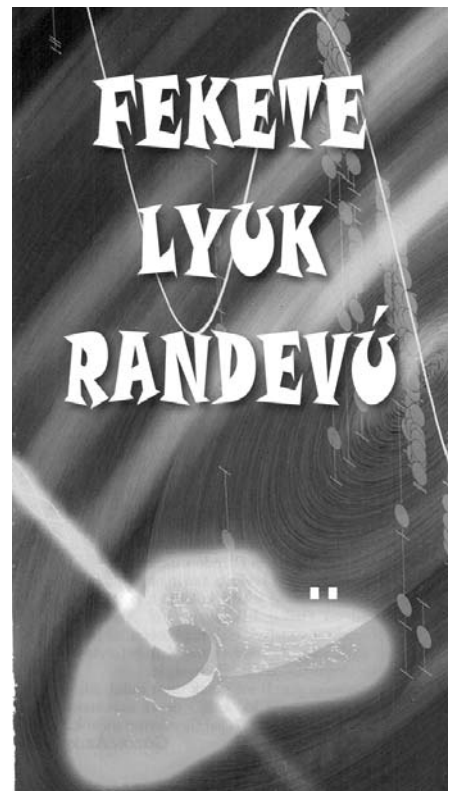
Mintegy harminc filmben játszott. Még diplomázásának évében forgatta Bán Frigyes rendezővel a Rákóczi hadnagyát, amelynek címszerepében Bornemissza Gergely hadnagyot adta. Akkoriban rengetegen

A Rákóczi hadnagyának címszereplőjét nem Gergelynek hívják, hanem *János*nak. Van Bornemissza Gergely is, de az Egri csillagokban, és nem Bitskey Tibor játszotta. A nemzet színészeinek nekrológiájában nem lett volna szabad ilyen hibát ejteni. (Kipróbáltam, az interneten két perc alatt tisztázható a dolog.)

Szegény Kisfaludi

Szegény Kisfaludi Stróbl Alajos, kideríték róla, hogy a kommunistáknak dolgozott. Ezért is kellett eltávolítani Kossuth szobrát a Parlament elől. Szó, ami szó, a kivá-

A jegyzet írója összekeverte Kisfaludi Stróbl Zsigmondot Stróbl Alajossal. Így lett a két szobrászból egy, aki soha nem élt. Szegény olvasó... Mit kell kiállnia egy olyan országos napilaptól, amelynek nincs olvasószerkesztője. (Impresszuma szerint legalábbis nincs.)

Tudományos ismeretterjesztő hetilapunk nem akárhol, hanem a címlapján közli ezt az elég durva helyesírási hibát. Az ún. mozgósabály szerint így kellett volna írni: *Feketelyuk-randevú*. De ha ezt nehéző három sorba tördelni (valóban az), lehetett volna a cím *Fekete lyukak randevúja*. A figyelem felkeltésére éppen olyan alkalmas, mint a hibás forma.

Összeállította: **K. G.**